

The strategy of facing the cultural transformation and its requirements from the perspective of the Supreme Leader Grand Ayatollah Imam Khamenei

Mehdi Bigdeloo

Assistant Professor of Political Sociology, Department of Basic Sciences, Farabi Faculty, Army University, Tehran, Iran (Corresponding author).

mahdi.bigdeloo@yahoo.com

 0000-0003-2016-7820

Mehdi Zandian

Ph.D student in Security Studies, National Defense University, Tehran, Iran.

mahdi.zandian@gmail.com

 0000-0004-2018-9670

Abstract

Although there are many different definitions of culture based on different philosophical and theoretical foundations, there is consensus on the principle of cultural change as a dynamic process, especially since the end of the 20th century. The occurrence of the Islamic revolution in Iran, based on the religious beliefs and jurisprudence of Shia Islam, revealed the importance and role of culture as the dominant factor in the occurrence of the revolution and the creation of a huge cultural transformation.

This research has been done by delving into the views and opinions of the supreme leader, Ayatollah Ali Khamenei (may God bless him and grant him peace), with the aim of strengthening the Islamic and native discourse and in response to the nature of cultural developments from his perspective and the strategy to deal with them. In this fundamental research, the approach of the researchers is of a descriptive-analytical type, the data of which has been collected by documentary and library methods and analyzed in a qualitative way. According to the results of the research, the Supreme Leader considers cultural developments as a divine tradition and their occurrence in the society is certain and inevitable, and by taking an active and positive position in facing it and paying attention to some important negative and positive principles, it is possible to manage. They believe in these developments and consider the intellectual and cultural elites of the area and influential and respected thinkers to be the guardians of the cultural transformation.

Keywords: Strategy, Requirements, Cultural transformation, Supreme Ayatollah Imam Khamenei.

Extended abstract

Abstract

Although there are many and varied definitions of culture based on different philosophical and theoretical foundations, there is a consensus on the principle of cultural change and transformation as a dynamic process, especially since the late 20th century. The occurrence of the Islamic Revolution in Iran, based on religious beliefs and jurisprudential thought of Shiite Islam, demonstrated the importance and role of culture as the dominant aspect in the emergence of the revolution and the creation of a huge cultural transformation. This research was conducted by exploring the opinions and views of the Supreme Leader, Her Eminence Ayatollah Ali Khamenei, with the aim of strengthening Islamic and indigenous discourse and in response to the question of what is cultural change, what stance and basis is necessary to face it, and who is in charge of this confrontation?

In this fundamental research, the researchers' approach is descriptive-analytical, with data collected through documentary and library methods and analyzed using thematic analysis. Based on the research results, the Supreme Leader considers cultural changes to be a divine tradition and considers their occurrence in society to be certain and inevitable and by taking an active and positive stance in confronting it, as well as paying attention to some important negative and positive principles, they believe in the possibility of managing these developments, and they consider the intellectual and cultural elites of the field, university, and influential and obedient thinkers to be the ones responsible for cultural transformation in society.

Purpose

- 1- Explaining the concept of cultural transformation from the perspective of the Supreme Leader
- 2- Understanding the strategy for confronting cultural transformation from the perspective of the Supreme Leader
- 3- Identifying the negative and positive requirements for confronting cultural transformation from the perspective of the Supreme Leader

Design/methodology/approach

This research is of a fundamental type with a descriptive-analytical approach. The data collection method is documentary and library, and the qualitative data analysis was carried out using thematic analysis technique;

thematic analysis is a method for identifying, analyzing, and reporting patterns in qualitative data. This method is a process for analyzing textual data that transforms scattered and diverse data into rich and detailed data.

In this study, all statements and messages of the Supreme Leader since 1988 have been examined and counted through purposeful sampling using the terms "transformation" and "culture" and their related concepts. The results obtained after open coding were categorized and conclusions were drawn. The validity of this study is of a face type and its reliability was measured using the Holst method.

Findings

By examining the Supreme Leader's statements in achieving the research objectives, it was determined that from her perspective:

1- The basic meaning of transformation is a movement of content renewal and movement towards improvement, and transformation should not be confused with abandonment, anarchy, structural change, and stagnation. Its most fundamental form is revolution, and among the revolutions of the world, the Islamic Revolution has been the greatest transformation and change of power throughout our history. But this transformation has the following characteristics: it is the work of God, it takes time, and it is an unchanging divine tradition that can bring about change in the world.

It is inevitable and no one can stand against it and it is a tradition of history with two sides, right and wrong. From their perspective, evolution has no limits and is renewed with new ideas and all institutions of the world need it and its correct meaning is having specific principles based on Islam and the Quran.

2- In the face of change, one must welcome it, move in the right direction, and manage it. One should not confront change, confront it, or be hostile to it, but rather one should neither suppress it nor surrender to it, one should not abandon it, and one should not run away from it.

3- In the face of change, there are two categories of negative and positive requirements; the positive requirements of this confrontation include: explaining the foundations of Islamic thought and the main pillars and lines of the revolution, believing in the basis of values, moving towards values and progress and excellence with the aim of strengthening the foundations and principles of the revolution and taking into account the standards of ethics, spirituality, divine knowledge, philanthropy and the main elements of national identity and encompassing all changes. This path must be led by a thoughtful and influential center, managed by elites, and it must be carried out in the right direction, permanently, with appropriate speed, and with the aim of strengthening the foundations and principles of the revolution.

His Holiness has also pointed out the negative requirements of this confrontation, including that confronting change should not mean

deconstruction and undermining. There should be no class or even national perspective, but rather all of humanity should be considered, and in this confrontation, very effective traditional methods should not be neglected and communication with the people should not be severed.

Research limitations/implications

Since the discourses of reactionary thought opposed to change and innovation, liberal and Western thought, as well as Marxist and conflict-based thought, have supporters in society as counter-discourses that contradict the discourse of the Supreme Leader conducting applied research focusing on how cultural transformation occurs in Islamic society, explaining the role of the media in this transformation, and identifying the capacities of the new generation of youth to facilitate transformation can be appropriate topics for future research.

Practical implications

There are foundations for cultural transformation in society that can be divided into two categories: positive and negative. Positive foundations of transformation include being goal-oriented (growth, elevation, and benefit of man as a human being), based on ethics, spirituality, divine knowledge, philanthropy, and human connections and emotions, aligned with high human goals and ideals such as justice, constituting social stability, and having transformation within the framework.

It must be planned and based on the creation of an independent Iranian-Islamic model, arising from the country's spirituality and needs, and based on Islamic and religious intellectual foundations and principles and intellectual support. In addition, in this transformation, it is necessary to consider negative principles, including avoiding deconstruction, undermining, disrupting the foundation of national identity (taking into account elements of Islamic-Iranian identity), and the liberal model.

Social implications

The scientific community believes that in the evolutionary approaches of the contemporary era, the most important sources of knowledge can still be considered revelation (the Book and tradition), reason, sense, and experience, which, while avoiding epistemological exclusivism, emphasize the plurality of sources of knowledge, and among these, the importance and position of revelation is distinguished and special and by setting policies, taking an active and positive stance in the face of cultural change, and also paying attention to some important negative and positive principles, these changes can be managed. In addition, the main guardians of cultural change in society are the intellectual and cultural elites of the field and university, and with the greater participation of these guardians in cultural change, we can witness a change in the right direction and in accordance with Islamic-Iranian values.

Originality/value

This research is important because it focuses on Islamic and indigenous sociological studies based on the discourse of the Islamic Revolution of Iran and contributes to the development of indigenous-Islamic studies, which has practical value in terms of promoting Islamic and indigenous discourse among the country's managers. Changing the perspective from non-indigenous sociological theories, which mainly have non-theological theoretical foundations, to indigenous-Islamic theories can be one of the innovations of this research.

Keywords: Strategy, Requirements, Culture, Cultural identity, Cultural transformation.

راهبرد مواجهه با تحول فرهنگی و الزامات آن از منظر مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خامنه‌ای (حفظه‌الله تعالی)

مه‌دی بی‌گدلو

استادیار جامعه‌شناسی سیاسی گروه علوم پایه، دانشکده فارابی، دانشگاه ارتش، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
mahdi.bigdeloo@yahoo.com

0000-0003-2016-7820

مه‌دی زندیان

دانشجوی دکترای مطالعات امنیتی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.
mahdi.zandian@gmail.com

0000-0004-2018-9670

چکیده

هرچند از فرهنگ مبتنی بر تفاوت مبانی فلسفی و نظری تعاریف متعدد و مختلفی ارائه شده؛ لیکن در اصل تغییر و تحول فرهنگی به‌عنوان فرایندی پویا، به‌ویژه از اواخر قرن بیستم میلادی، اجماع وجود دارد. وقوع انقلاب اسلامی در ایران مبتنی بر باورهای دینی و اندیشه فقه‌ای اسلام شیعی، اهمیت و نقش فرهنگ به‌عنوان وجه غالب در بروز انقلاب و ایجاد یک تحول فرهنگی عظیم را متجلی نمود. این پژوهش با کنکاش در آراء و نظرهای مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خامنه‌ای (حفظه‌الله تعالی) با هدف تقویت گفتمان اسلامی و بومی و در پاسخ به این سؤال انجام شده است که تحول فرهنگی چیست و برای مواجهه با آن اتخاذ چه موضع و مبنایی لازم بوده و متولی این مواجهه کیست؟ در این پژوهش بنیادی رویکرد محققان از نوع توصیفی - تحلیلی است که داده‌های آن با روش اسنادی و کتابخانه‌ای جمع‌آوری و داده‌ها به روش تحلیل مضمون، تحلیل شده است. بر اساس نتایج پژوهش، مقام معظم رهبری تحولات فرهنگی را سنت الهی دانسته و بروز آن در جامعه را امری قطعی و گریزناپذیر می‌دانند و با اتخاذ موضع فعال و مثبت در مواجهه با آن و نیز توجه به برخی مبانی مهم سلبی و ایجابی، به امکان مدیریت این تحولات باور دارند و متولی تحول فرهنگی در جامعه را نخبگان فکری و فرهنگی حوزه و دانشگاه و مرکزی اندیشمند بانفوذ و مطاع می‌دانند.

کلیدواژه‌ها: راهبرد، الزامات، فرهنگ، تحول فرهنگی.

شاپای الکترونیک: ۶۵۵X-۲۵۸۸ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی فرهنگی

doi 10.22034/scs.2025.470249.1586

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرهای مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه راهبرد اجتماعی فرهنگی نمی‌باشد.

مقدمه و بیان مسئله

بی‌شک بالاترین و والاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد فرهنگ آن جامعه است که هویت و موجودیت آن جامعه را تشکیل می‌دهد و با انحراف فرهنگ، هرچند جامعه در ابعاد اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قدرتمند و قوی باشد ولی پوچ، پوک و میان تهی خواهد شد. از آنجایی که استقلال و موجودیت هر جامعه از استقلال فرهنگ آن نشئت می‌گیرد، ساده‌اندیشی است که گمان شود با وابستگی فرهنگی، استقلال در ابعاد دیگر یا در یکی از آنها امکان‌پذیر است (جعفری و منصوری، ۱۳۹۷، ص. ۱). یکی از ویژگی‌های مهم فرهنگ، متغیر و متحول بودن آن است به گونه‌ای که امروزه اصل تغییر و تحول فرهنگی قاعده حاکم بر همه جوامع است چراکه فرهنگ امری زنده و پویاست و تحول آن ضامن پویایی آن است و از طرف دیگر پویایی فرهنگی پویایی جامعه را دربردارد (عبوضی، ۱۳۹۸، ص. ۷۰).

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران مبتنی بر اندیشه فقه‌های اسلام شیعی و به رهبری حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) باب جدیدی در اندیشه سیاسی مبتنی بر باورهای دینی و مبانی هستی‌شناسی الهی ایجاد نمود. بررسی آراء و اندیشه‌های صاحب‌نظران گفتمان انقلاب اسلامی ایران در حوزه‌های مختلف، حاکی از آن است که منبعث از مبانی نظری اسلام شیعی، توجه خاص و جدی به موضوع فرهنگ شده است تا جایی که مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله العظمی امام خامنه‌ای (حفظه‌الله تعالی) به‌عنوان رهبر انقلاب اسلامی و یکی از اندیشمندان گفتمان انقلاب اسلامی، موضوع فرهنگ را بسیار جدی شمرده و در فرازهای متعدد و زیادی به آن پرداخته‌اند؛ از جمله مباحثی که در این حوزه مورد توجه جدی ایشان قرار گرفته، موضوع تغییر و تحول فرهنگی است که با شکل‌گیری پدیده‌های اجتماعی نوین همچون ابزارهای ارتباطی و رسانه‌های جدید و تأثیر این ابزارها بر نمادها، الگوها و باورهای فرهنگی می‌توان آن را مسئله ایران امروز دانست که پایه‌های فرهنگی زیربنای وجودی آن را شکل می‌دهد.

این پژوهش به دلیل توجه به مطالعات اسلامی و بومی جامعه‌شناسی مبتنی بر گفتمان انقلاب اسلامی ایران و کمک به توسعه مطالعات بومی - اسلامی دارای اهمیت نظری است و از حیث ترویج گفتمان اسلامی و بومی در بین مدیران کشور اهمیت و ارزش کاربردی دارد و لزوم تغییر نگاه از نظریه‌های غیروبومی جامعه‌شناسی که عمدتاً مبانی نظری غیرالهی دارند به نظریه‌های بومی - اسلامی از ضرورت‌های

این پژوهش هستند.

این پژوهش در پاسخ به این پرسش اصلی که «راهبرد مواجهه با تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خامنه‌ای (حفظه‌الله تعالی) چیست؟» و پرسش‌های فرعی ویژگی تحولات فرهنگی از منظر معظم‌له کدامند؟ و الزامات مواجهه با تحولات فرهنگی چیست؟ انجام شده و از آنجایی که از نوع اکتشافی است، فرضیه‌ای برای آن ارائه نشده است.

۱. اهداف پژوهش

- ۱- تبیین مفهوم تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی).
- ۲- شناخت راهبرد مواجهه با تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی).
- ۳- شناسایی الزامات سلبی و ایجابی مواجهه با تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی).

۲. سؤال‌های پژوهش

- ۱- مفهوم تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی) چیست؟
- ۲- راهبرد مواجهه با تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی) چیست؟
- ۳- الزامات سلبی و ایجابی مواجهه با تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی) کدامند؟

۳. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی در موضوع تحولات فرهنگی به‌صورت عام انجام شده است که به برخی از آنها در جدول ۱ اشاره شده است.

جدول (۱): پیشینه پژوهش

ردیف	محقق / سال	عنوان	نتایج
۱	فرزانه چاوش‌باشی (۱۳۸۸)	معرفی الگویی برای مدیریت تحول فرهنگی در ایران	ضمن بسط موضوع تحول فرهنگی و عوامل مؤثر بر آن، مفاهیمی چون نوآوری فرهنگی، فرهنگ‌پذیری و تبادل فرهنگی را مطرح و مبتنی بر آن

ردیف	محقق / سال	عنوان	نتایج
			مدلی را برای مدیریت تحول فرهنگی کشور ارائه نموده است.
۲	مهرداد نورائی (۱۳۸۸)	تغییر و تحول فرهنگی و هویت اجتماعی	تحول جامعه را بر حسب عوامل درون‌زا و برون‌زا دسته‌بندی و رویارویی فرهنگ‌ها و فرهنگ‌پذیری را به‌عنوان دو عامل اصلی در تحول فرهنگی مورد تبیین قرار داده است.
۳	سیدمحمدحسین مصطفوی (۱۳۸۹)	روش‌شناسی تحول فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه)	پس از تبیین مفهوم و ابعاد فرهنگ از منظر امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) مشخصه‌های حوزه تحول فرهنگی و روش‌های تحول فرهنگی از منظر امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) را ارائه نموده است.
۴	سروش فتحی (۱۳۸۹)	تحول فرهنگی با تأکید بر روند و فرایند غرب‌گرایی در ایران	با بررسی تاریخی رنسانس و تأثیر آن بر کشورهای اروپایی و بررسی نحله‌های فکری ایجادشده پس از رنسانس، سیر تاریخی غرب‌گرایی در ایران را تبیین و سپس ریشه‌های غرب‌گرایی و غرب‌زدگی را مورد بررسی قرار داده است.
۵	حسین الهیاری (۱۳۹۲)	راه‌های تبدیل فرهنگ موجود به فرهنگ مطلوب	به عوامل مؤثر بر تغییر و توسعه فرهنگی و روش‌های تغییر فرهنگ پرداخته است.
۶	زهره صمدیان و علی شفیع‌فینی (۱۳۹۳)	واکاوی مفهوم مهندسی فرهنگی با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری	مبنتی بر بیانات مقام معظم رهبری اصول حاکم بر مهندسی فرهنگی را احصاء و تبیین نموده است.
۷	میثم لطیفی و محمدعبدالحسین زاده (۱۳۹۵)	الگوی نظام‌مند اصلاح و ارتقای فرهنگ عمومی در کشور بر اساس اندیشه مقام معظم رهبری	مبنتی بر بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) الگویی نظام‌مند شامل شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، راهبردها، شرایط مداخله‌گر و پیامدها برای اصلاح و ارتقای فرهنگ عمومی کشور ارائه داده‌اند.

ردیف	محقق / سال	عنوان	نتایج
۸	فرزاد جهان‌بین (۱۳۹۷)	باغبانی فرهنگ؛ مدیریت فرهنگ در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است.	الگوی باغبانی فرهنگ در مدیریت فرهنگی مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) را تبیین نموده
۹	مریم مشکواتی و طیبیه میرشکاری (۱۳۹۷)	واکاوی مدیریت فرهنگی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)	به ضرورت و جایگاه مدیریت فرهنگی، ویژگی‌های مدیران فرهنگی، اصول حاکم بر مدیریت فرهنگی و راهکارهای تقویت مدیریت فرهنگی مبتنی بر رهنمودهای مقام معظم رهبری پرداخته‌اند.

همان‌طور که مشاهده می‌شود در بین منابع مطالعه‌شده هیچ‌یک به‌طور اختصاصی و دقیق به تبیین موضوع تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله العظمی امام خامنه‌ای (حفظه‌الله تعالی) نپرداخته‌اند و این موضوع از این حیث نظری فاقد سابقه پژوهشی است.

۴. ملاحظات نظری

۴-۱. تعریف مفاهیم

۴-۱-۱. مفهوم فرهنگ

فرهنگ واژه‌ای درباره شیوه زندگی مردم به معنی روشی است که مردم کارها را انجام می‌دهند (زنگنه و زنگنه چکنی، ۱۳۹۱، ص. ۱۲۰۴) و چهارچوبی از اعتقادات، ارزش‌ها و نمونه‌های رفتاری است که در ایجاد آنها بیشتر افراد جامعه نقش دارند و طبق آن رفتار می‌کنند (دهشیری و نجاتی آرانی، ۱۳۹۱، ص. ۳۰۱) و آن را از عمومی‌ترین، پیچیده‌ترین و مهم‌ترین مفاهیم علوم انسانی می‌دانند که در همه فعالیت‌های بشری جریان دارد و از این‌رو تمام سیاست‌های جامعه دارای بُعد فرهنگی هستند و در شیوه‌های رفتار زندگی با دیگران، تجارب مشترک، مشارکت گروهی، خدمات اجتماعی، توسعه اقتصادی، کسب درآمد و فناوری اطلاعات و ارتباطات نمود می‌یابند (عمیدی مظاهری و دیگران، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۷۹).

فرهنگ نظام معنایی و هویت‌بخش در زندگی مشترک مردم به‌عنوان یک ملت و قوم با تاریخ منحصر به فرد است که ارزش‌ها یا دستورهای دوگانه باید و نباید را در قالب هنجارهای رفتار ساز به جامعه می‌قبولاند (قدیمی، ۱۳۹۰، ص. ۳۹) و می‌توان آن را

مشکل از ارزش‌های گروهی معین و هنجارهایی دانست که از آن پیروی می‌کنند و کالایی مادی پدید می‌آورند (صالحی امیری و چاوش‌باشی، ۱۳۸۸، ص. ۱۶).

ادوارد تایلور (۱۹۱۷-۱۸۳۲) فرهنگ را مجموعه پیچیده‌ای از دانش‌ها، باورها، هنرها، قوانین، اخلاقیات، عادات و هرچه که فرد به‌عنوان عضوی از جامعه، از جامعه خویش فرامی‌گیرد، تعریف می‌کند (صالحی امیری و چاوش‌باشی، ۱۳۸۸، ص. ۱۶). و گیرتز^۱ (۱۹۷۳: ۲) فرهنگ را الگوی معنایی و منتقل شده در طول تاریخ تعریف کرده که اگر آن را مجموعه‌ای از معلومات نمادین پویا بدانیم در خلاقیت فرهنگی، طرز فکر، نوع احساس ارزش‌ها، آداب و رسوم افراد یک گروه یا یک جامعه بروز می‌کند (احمدزاده و دیگران، ۱۳۹۳، ص. ۱۶).

فرهنگ بنا به تعریف، جوهره، خصیصه و سرشت جمعی توارث گونه‌ای است که در حیات اجتماعی یک جامعه سیالیت داشته و در هنجارهای مذهبی و اخلاقی، روش و منش اجتماعی، تفکرات علمی و فلسفی و سرانجام نمادها و نمودهای هنری، تجلی پیدا می‌کند (بلارک و دیگران، ۱۳۹۷، ص. ۷۳).

از نظر یونسکو، فرهنگ کلیت تامی از ویژگی‌های معنوی، مادی، فکری و احساسی است که یک گروه اجتماعی را مشخص می‌کند و نه تنها هنر و ادبیات را دربرمی‌گیرد بلکه شامل آیین‌های زندگی، حقوق اساسی نوع بشر، نظام‌های ارزشی، سنت‌ها و باورهاست (چاوش‌باشی، ۱۳۸۸، ص. ۱۲۸).

تعریف‌های مطرح شده در باب فرهنگ را می‌توان در دو دسته طبقه‌بندی کرد: گروهی که فرهنگ را شامل دستاوردهای مادی و معنوی بشر در طول حیات اجتماعی دانسته‌اند، و گروه دوم جامعه‌شناسانی هستند که فرهنگ را به مفهومی محدودتر به کار می‌برند (عیوضی، ۱۳۹۸، ص. ۱۸).

از یک منظر و مبتنی بر اصل اصالت یا عدم اصالت و مبتنی بر شاخص‌های متعددی که برای فرهنگ برشمرده شده نیز نظریه‌های فرهنگی موجود را می‌توان در قالب دو دیدگاه به شرح زیر تقسیم‌بندی نمود؛ دیدگاهی که فرهنگ را به‌عنوان امری تبعی در نظر می‌گیرد و برای آن اصالتی قائل نمی‌شود و دیدگاهی که فرهنگ را به‌عنوان امری تعیین‌کننده نسبت به عوامل دیگر تصور می‌کند؛ در نگاهی که فرهنگ را امری تبعی می‌داند، فرهنگ نوعی ایدئولوژی و آگاهی دروغین برای تخریر توده‌هاست و خاستگاه آن هم روابط اقتصادی و حوزه‌های مادی حیات بشر است، اما

1. Geertz

در طیف نظرهایی که برای فرهنگ اصالت قائل‌اند رویکردهای متفاوتی دیده می‌شود: اول: دیدگاهی که خاستگاه فرهنگ را انسان آن هم انسان‌های واقعی که در تعامل با یکدیگر قرار دارند، می‌داند.

دوم: دیدگاهی که با تلقی فرهنگ به‌عنوان مرحله توسعه‌یافته ذهن، خاستگاه فرهنگ را ذهنیت توسعه‌یافته‌ی نخبگانی می‌داند که به مرحله‌ای از کمال رسیده‌اند، سوم: دیدگاهی که اعتقاد به ظهور عنصری فراانسانی، خدایی و لاهوتی در عرصه فرهنگ دارد و خاستگاه دوگانه فرا انسانی- انسانی برای فرهنگ قائل است (سیاهپوش و آقاپور، ۱۳۹۱، ص. ۳۷).

فرهنگ به‌عنوان مجموعه ویژگی‌های رفتاری مکتسب اعضای یک جامعه (کوئن، ۱۳۹۴، ص. ۵۸)، مقاصد قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و اقدامات گوناگون رقبا و دشمنان در عرصه فرهنگی نیز هست که به‌منظور ممانعت از موفقیت و ایجاد مخاطره در دستیابی به علائق، مقاصد و منافع بنیادین و تخریب ارزش‌های فرهنگی یک کشور اعمال می‌شود (سلیم بنی، ۱۳۸۵، ص. ۲) که ممکن است با تهدید هویت فرهنگی منجر به چالش فرهنگی درون یک کشور بشود (جوادی‌نیا و باقرپور، ۱۳۹۷، ص. ۵۵)؛ چالشی که با ایجاد ناهنجاری فرهنگی می‌تواند زمینه‌ساز تحمیل خسارت، فریب و حتی شکست یک نظام سیاسی گردد (جوادی‌نیا و غیاثی، ۱۳۹۸، ص. ۲۶).

۴-۱-۲. هویت فرهنگی^۱

از نظر هافستد فرهنگ به برنامه‌ریزی جامع‌اندیشه اشاره دارد که وجه تمایز اعضای یک گروه انسانی از سایر گروه‌هاست و آن بخش از هویت است که ما را از هویت‌های دیگر پیرامون متمایز می‌کند و بیانگر تفاوت ما نسبت به دیگران است نه اختلاف‌مان با آنها و از مهم‌ترین اجزای هویت ملی است که شامل کلیه ابعاد فرهنگی است که به نحوی خودآگاه و ناخودآگاه ما را تحت تأثیر قرار می‌دهد (محمدپور و طیبی‌نیا، ۱۳۸۹، ص. ۶۰).

هویت فرهنگی جامعه از طریق جست‌وجوی هویت و فرهنگ باز شناخته می‌شود، شخصیت می‌گیرد و درک معنای جدیدی از حقیقت را باز می‌نماید و مفهوم هویت فرهنگی را خلق می‌کند (کریمیان و احمدوند، ۱۳۹۱، ص. ۵۱) که به معنای جهان‌بینی، ایدئولوژی، اعتقادات، ارزش‌ها، هنجارها (الگوهای رفتاری برآمده از ارزش‌ها)، اسطوره‌ها، خرافه‌ها، افسانه‌ها، انگارها، تصورات، پندارها، آئین‌ها، آداب و

1. Cultural identity

رسوم، سنن، نمادها (فولکور، زبان، پرچم و...) دانش‌ها، چیره‌دستی‌ها، فناوری‌ها و...، خاطرات و حافظه‌های جمعی و نقاط عطف تاریخی (مقاومت و حماسه‌های) هر ملت است (سلطانی بابوکانی و کشتی‌آرای، ۱۳۹۹، ص. ۱۲۲).

هویت فرهنگی احساس هویت یک گروه یا فردی است که تحت نفوذ یک فرهنگ باشد و به آن تعلق پیدا کند. همچنین هسته مرکزی شخصیت فردی و جمعی بوده که در عین حفظ ویژگی‌های خویش، یک جامعه را در دستیابی به توسعه و پیشرفت توانا می‌سازد (شعبانی سارویی، ۱۳۹۳، ص. ۱۱۵) و آن درایتی از خویشستن است که مشتق از عضویت (چه رسمی و چه غیررسمی) در یک گروه اجتماعی بر مبنای انتقال و پرورش دانش، باورها، ارزش‌ها، نگرش‌ها، سنت‌ها و شیوه‌های زندگی معین مشترکی بین اعضاست (عدلی‌پور؛ قاسمی و میرمحمدتبار، ۱۳۹۳، ص. ۸). چراکه زبان اول رابطه یک فرد با افراد یک گروه نژادی بخصوص است که تاریخ، زبان و درک مشترکی از دنیا دارند (محمدحسین‌پور، ۱۳۹۸، ص. ۵۹۱).

هویت فرهنگی فرایند پاسخگویی آگاهانه هر فرد قوم یا ملت به پرسش‌هایی است که از خود او می‌شود بر همین اساس ابعاد مختلف هویت شکل می‌گیرد هویت فردی اجتماعی، هویت فرهنگی و تمدنی (شاهرخی، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۵) که به سه عامل تاریخی، زبانی و روان‌شناختی بستگی دارد و اهمیت این خصوصیات که فرهنگ یک جامعه را از جوامع دیگر متمایز می‌سازد، معرف شناسه فرهنگی آن جامعه است و گذشته تاریخی هویت اجتماعی جامعه را تشکیل می‌دهد (محسنی و جوانمردی، ۱۳۹۰، ص. ۸۴).

۴-۱-۳. توسعه فرهنگی

توسعه فرهنگی ارتقای خلاقیت و نوآوری، افزایش حجم مبادلات فرهنگی، تعمیق نگرش‌ها و تقویت هویت فرهنگی است و رابطه فرهنگ و توسعه تعامل‌زا و متقابل در نظر گرفته می‌شود (پهلوان، ۱۳۸۱، ص. ۳۹) و یکی از ابعاد توسعه پذیرفته شده است که مراد از آن توسعه و پیشرفت زندگی فرهنگی یک جامعه با هدف تحقق ارزش‌های فرهنگی به‌صورتی است که با وضعیت کلی توسعه اقتصادی و اجتماعی هماهنگ شده باشد (اجلایی، ۱۳۷۹، ص. ۴۴).

این وجه توسعه فرایندی است که طی آن تغییراتی در حوزه‌های ادراکی، شناختی، ارزشی، گرایش‌ها، قابلیت‌ها و باورهای انسان‌ها ایجاد و شخصیت ویژه‌ای را که حاصل این قابلیت‌ها و باورهاست در آنها به‌وجود می‌آورد (عبدی و دیگران،

(۱۳۹۳) و هدف آن پرورش قابلیت‌های انسان و گسترش توانایی‌ها و امکان‌های اوست (گرگی بندپی، ۱۳۹۱، ص. ۱۳۴).

از دیدگاه پارسونز توسعه فرهنگی عاملی در انسجام شخصیت و سیستم‌های اجتماعی است و این سیستم به الگوهای وسیع و نمادین معنا و ارزش، تعلق دارد (پیت و هارت ویک، ۱۳۸۴، ص. ۱۱۰) و به سیاست‌ها و فرایندها و اقداماتی گفته می‌شود که با ترکیب آنها تلاش می‌شود فرصت‌ها و تجارب فرهنگی برای همه افراد جامعه به‌وجود آید، چراکه دربرگیرنده گسترش سنت‌ها، آداب و رسوم و ارزش‌های مناطقی به مناطق دیگر از طریق تعاملات است و فرایندی چندبُعدی و چندوجهی است که عوامل متعددی همچون ویژگی‌های جغرافیایی، شرایط سیاسی، شرایط بین‌المللی و... در آن نقش دارند (بایزیدی و حسین پناهی، ۱۳۹۸، ص. ۲۷).

۴-۱-۴. تغییر و تحول فرهنگی

در فرهنگ فارسی معین تحول به گشتن، گردیدن، دیگرگون شدن، تغییر یافتن، از جای شدن، جابه‌جاشدن، پشتواره برداشتن، بسته‌ای بر پشت داشتن، (ا مص) گردش، تغییر و تحولات (معین، ۱۳۷۱، صص. ۱۰۴۲-۱۰۴۳) و در فرهنگ عمید به برگشتن از حالی به حال دیگر؛ منقلب شدن؛ دگرگون شدن، دیگرگون شدن اوضاع و جابه‌جاشدن (عمید، ۱۳۷۱، ص. ۳۷۹) معنا شده است.

تغییر و تحول ممکن است لازم و ملزوم و به‌عبارتی مکمل یکدیگر باشند؛ اما نمی‌توان در نظر و عمل عیناً به‌جای یکدیگر به‌کار روند. تغییر دربرگیرنده معانی گوناگونی از جمله نوآوری، بالندگی، دگرسازی، توسعه و تحول است؛ اما تحول یک تغییر مثبت و مطلوب است. تغییر یک هدف و بیرونی است درحالی‌که تحول یک فرایند محسوب می‌شود و درونی است (شاه احمد قاسمی و دیگران، ۱۳۹۷، ص. ۸۸). همچنین «تحول» فاقد بار ارزشی مثبت یا منفی است به‌عبارت دیگر تحول از مفاهیم لااقتضایی است و حسن و قبح ذاتی ندارد. تحول مبدأ و انتها دارد و سیر از مبدأ به مقصد است خواه مبدأ نقصان باشد و مقصد، کمال یا خواه مبدأ کمال باشد و مقصد نقصان.

یکی از خصوصیت‌های هر فرهنگی تحول فرهنگی به‌مثابه فرایندی متحول و پویا است که بر اثر عوامل داخلی و خارجی گوناگون ایجاد شده و به‌صورت مرحله‌ای و فرایندی پیش می‌رود، چنانچه این دگرگونی‌ها در بازه زمانی کوتاه اتفاق بیفتد و ابعاد محدودی از فرهنگ را دربرگیرد، تغییر فرهنگی نام دارد و چنانچه مجموعه‌ای

از این تغییرات در طول یک دوره نسبتاً طولانی و در بیشتر وجوه و ابعاد فرهنگ و در خارج از چهارچوب پذیرفته شده نظام فرهنگی صورت بگیرد تحول فرهنگی نام دارد (عیوضی، ۱۳۹۸، ص. ۳۳).

همان‌طور که نظریه‌های فرهنگی متعدد و متکثر هستند، نظریه‌های تحول فرهنگی نیز متعدد و متکثر هستند و تا کنون نظریه واحد و فراگیری در مورد تحول فرهنگی ارائه نشده؛ اما دیدگاه‌ها و پیشنهادهایی مطرح شده است که می‌توان آنها را اینگونه دسته‌بندی کرد:

۱- نظریات جبری وحدت‌گرا: جوهره و اساس این نظریه بر این امر استوار است که فرهنگ امری مستقل از آحاد جامعه بوده و خواست و اراده مردم تأثیر چندانی در پیدایش و تغییرات آن ندارد.

۲- تکثرگرایی توده‌ای در تحلیل فرهنگ: این اندیشه با قدرت گرفتن اندیشه‌های پست‌مدرن رواج یافته و هیچ واقعیت ذاتی، ساختاری، ماقبل‌گفتمانی و غیرگفتمانی را برنمی‌تابد و معتقد است جهان به شکل زندگی به‌وسیله گفتمان‌ها شکل می‌یابد و مفاهیم اصیل فرهنگی محصول فرایندهای گفتمانی و قدرت‌اند.

۳- تحول تکاملی فرهنگ: مبتنی بر این نظریه هرگونه تفاوت و دگرگونی فرهنگی در جامعه مقدمه‌ای برای رشد و تکامل فرهنگ آن جامعه است. چنانچه در قوانین طبیعت و خلقت قاعده تضاد، تعارض و تفاوت به‌عنوان متغیر رشد و تکامل در پدیده‌ها و رخدادهای آن مطرح است، فشار نیازهای اقتصادی، خانوادگی، اجتماعی و سیاسی جامعه بر گزینش الگوهای زندگی و مدل‌های فرهنگی مطلوب و متناسب با روابط اجتماعی و اقتصادی آنان تأکید دارد.

۴- نظریه اشاعه فرهنگی: در این نظریه تحول فرهنگ از فرایندی تدریجی تبعیت می‌کند. در این فرایند درحالی‌که از یک‌سو فرهنگ انباشته می‌شود و از نسلی به نسلی منتقل می‌شود ازسوی دیگر عناصر جدید از سایر فرهنگ‌ها از طریق سازماندهی‌ها، فرهنگ‌پذیری‌ها، نفوذها و... به درون فرهنگ وارد می‌شود و فرهنگ از طریق همانندسازی آنها رشد می‌یابد.

۵- نظریه چرخشی: این نظریه معتقد است که تغییر در بخشی از فرهنگ باعث ایجاد تغییر در بخش‌های دیگر فرهنگ می‌شود و در صورتی که همه بخش‌های فرهنگ به تبع یکدیگر تغییر کند فرهنگ به حالت اولیه بازمی‌گردد.

۶- نظریه تعارضی: بر اساس این نظریه منازعه طبیعی (درونی) عناصر ثابت و متغیر هر فرهنگ از یک طرف و تضاد گروه‌های رقیب (بیرونی) بر سر تثبیت فرهنگ و

منافع خویش ازسوی دیگر کنش و واکنش فرهنگ و متغیرهای مذکور آن ازسوی دیگر سبب می‌شوند که تضاد و تعارض دگرگون‌ساز در فرهنگ بومی جامعه نهادینه شود و به‌دنبال آن خودباختگی صاحبان فرهنگ و تضعیف امکانات جامعه آغاز شده و به تدریج تخریب فرهنگ بومی آغاز خواهد شد.

۷- نظریه رودخانه‌ای تحول فرهنگی: این نظریه با بهره‌گیری از تمثیل حرکت آب در رودخانه تا رسیدن به مأمن امنی چون دریا و نیز بررسی وضعیت پارادوکس ثبات و تحول پویا در جریان حرکت این رودخانه و نیز تطبیق ویژگی‌های آن بر نحوه تحول فرهنگ‌ها شکل می‌گیرد. این نظریه معتقد است: اولاً، تحول فرهنگی همانند حرکت رودخانه امری لاجرم، قطعی و حتمی و سکون فرهنگی امری غیرطبیعی و غیرواقعی است. ثانیاً، تحول فرهنگی لزوماً به معنای دستیابی به نقطه مطلوب فرهنگ نیست بلکه نتایج این تحول می‌تواند دو سر دامنه طیف معطوف به انحطاط فرهنگی تا تعالی فرهنگی شود (عیوضی، ۱۳۹۸، صص. ۴۴-۷۰).

این نظریه‌های تحول فرهنگی می‌تواند در جهان‌بینی‌های مختلف مورد توجه قرار گیرد که یکی از آنها جهان‌بینی توحیدی است؛ در این جهان‌بینی اراده انسان در طول اراده خداوند قرار دارد و هیچ برنامه تحولی بدون باور به اراده و حاکمیت الهی و با نیت تقرب به‌سوی او معنا و مفهوم نمی‌یابد و در ادامه با شرط این باور درونی است که زمینه بروز و ظهور ارزش‌ها و گزاره‌های اخلاقی در هر محیطی فراهم می‌شود (گودرزی و دیگران، ۱۳۹۷، ص. ۱۲۰)؛ این جهان‌بینی پس از انقلاب اسلامی در اولویت کشور قرار گرفت که یکی از نظریه‌پردازان اصلی آن را می‌توان مقام معظم رهبری دانست.

۴-۱-۵. فرهنگ از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

فرهنگ در فرازهای متعددی از بیانات مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله العظمی امام خامنه‌ای (حفظه‌الله تعالی) مورد اشاره قرار گرفته و به ارزشی که برای فرهنگ قائل هستند اینگونه اشاره می‌کنند «من در ارزش‌گذاری ذهن خودم به مسائل فرهنگی بهای زیادی می‌دهم. یعنی این‌طور اعتقاد دارم که قوام یک کشور به فرهنگ است. ملیت یک ملت به فرهنگ آن ملت است. اگر این تمایز ملت‌ها را مورد نظر قرار دهیم و ببینیم که یک ملت به‌خاطر چه عاملی یک ملت است، خواهیم دید بیش از آنچه که یک ملت را به یک حکومت و یک دولت و یک تشکیلات و قواره سیاسی و به استقلال برای یک ملت بودن می‌شود نسبت داد، به فرهنگ آن و

مجموعه آنچه که به آن فرهنگ می‌گوییم می‌شود نسبت داد. فرهنگ خیلی اهمیت دارد. اگر ما دنبال استقلال هستیم، باید به فرهنگ مراجعه کنیم و روی فرهنگ کار کنیم. اگر دنبال خودکفایی و رفاه عمومی مردم هستیم، اگر به دنبال تدبیر مردم و یک تمدن بزرگ اسلامی هستیم - که باید باشیم و البته هستیم - باید بر روی مسئله فرهنگ تأمل و تلاش و توجه و سرمایه‌گذاری ویژه‌ای بکنیم» (۱۳۷۵/۰۹/۲۰) و حتی فرهنگ را از دیگر ابعاد جامعه مهم‌تر می‌دانند «مسئله فرهنگ است؛ مهم است. مسئله فرهنگ از مسائل اقتصادی مهم‌تر است، از مسائل سیاسی مهم‌تر است». (۱۳۸۹/۰۶/۲۵) و در جای دیگری می‌فرمایند «البته فرهنگ در بلندمدت از اقتصاد خیلی مهم‌تر است؛ اقتصاد مسئله فوری و اولویت کنونی ما است، [اما] مسئله فرهنگ یک مسئله مستمری است و بسیار مهم است؛ حتی در قضیه اقتصاد هم مهم است» (۱۳۹۵/۳/۱۶).

معظم‌له در تعریف فرهنگ به ابعاد و شاخص‌های متنوعی اشاره نموده‌اند:

«فرهنگ یعنی خلیات و ذاتیات یک جامعه و بومی یک ملت؛ تفکراتش، ایمانش، آرمان‌هایش، این‌ها تشکیل‌دهنده مبانی فرهنگ یک کشور است» (۱۳۸۳/۱۰/۱۷).

«فرهنگ شامل ادبیات، هنر، علم، عادات و اخلاق جامعه و سنن موجود جامعه و شامل خصلت‌های ملی است. بعضی از ملت‌ها به خصلت‌هایی مشهور می‌شوند این‌ها که ذاتی و مربوط به آب و هوا نیست؛ مربوط به تربیت‌ها است» (۱۳۸۳/۱۰/۸).

«فرهنگ، مثل آب و هواست. فرهنگ یعنی همین رسوم و آدابی که بر زندگی من و شما حاکم است. فرهنگ یعنی باورها و اعتقادات ما و چیزهایی که زندگی شخصی و اجتماعی و داخل خانه و محیط کسب یک جامعه با آن‌ها روبه‌روست» (۱۳۶۹/۱/۱۰).

«فرهنگ برآیند عادات و اعتقاداتی است که به یک جامعه اختصاص پیدا می‌کند. بی‌تردید بخشی از این عادات و اعتقادات جوششی است که از نسل گذشته به نسل حاضر رسیده و بخشی از آن کوششی است که ثمره تلاش نسل حاضر است. درواقع فرهنگ شناسنامه دسته‌جمعی یک ملت است. هویت همگانی است که همگان باید برای پاسداری و حراست از آن بکوشند و دفاع کنند» (۱۳۷۷/۰۷/۱۸).

«فرهنگ یعنی باورهای مردم، ایمان مردم، عادات مردم، آن چیزهایی که

مردم در زندگی روزمره با آن سروکار دائمی دارند و الهام‌بخش مردم در حرکات و اعمال آنها است؛ مثلاً در حوزه اجتماعی، قانون‌گرایی - که مردم به قانون احترام بگذارند- یک فرهنگ است؛ تعاون اجتماعی یک فرهنگ است؛ تشکیل خانواده و ازدواج یک فرهنگ است؛ تعداد فرزندان یک فرهنگ است؛ اگر در این چیزها بینش مردم و جهت‌گیری مردم جهت‌گیری درستی باشد، زندگی در جامعه جوری خواهد شد» (۱۳۹۳/۱/۱).

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) از تمثیل‌های مختلفی نیز برای فرهنگ استفاده کرده‌اند:

«فرهنگ با همه شعب آن یعنی علم و ادبیات و غیره، روح کالبد هر جامعه است. بدون شک فرهنگ مثل روح است» (۱۳۸۳/۱۱/۷).

«فرهنگ ستون فقرات حیات یک ملت و هویت یک ملت است. فرهنگ مایه اصلی هویت ملت‌هاست» (۱۳۸۳/۲/۲۸).

«ما فرهنگ را بستر اصلی زندگی انسان می‌دانیم؛ نه فقط بستر اصلی درس خواندن و علم آموختن. فرهنگ هر کشور بستر اصلی حرکت عمومی کشور است. حرکت سیاسی و علمی‌اش هم در بستر فرهنگ است» (۱۳۸۳/۱۰/۱۷).

«فرهنگ، مثل آب و هواست» (۱۳۶۹/۰۱/۱۰).

«فرهنگ مثل هواست که انسان وقتی که این هوا را استنشاق کرد، با هوایی که استنشاق کرده و با آن جانی که گرفته می‌تواند دو قدم بردارد و جلو برود؛ بقیه کارها همه برخاسته از آن چیزی است که شما استنشاق کرده‌اید» (۱۳۸۶/۶/۴).

«درواقع، فرهنگ با همه شعب آن یعنی علم و ادبیات و غیره روح کالبد هر جامعه است. بدون شک فرهنگ مثل روح است» (۱۳۸۱/۱۱/۰۷).

یکی از مفاهیم دیگری که در خصوص فرهنگ مورد توجه ایشان قرار گرفته مدیریت فرهنگ است:

«فرهنگ برنامه‌ریزی هم لازم دارد؛ نباید انتظار داشت که فرهنگ کشور - چه فرهنگ عمومی؛ چه فرهنگ نخبگانی، دانشگاه‌ها و غیره و غیره - به‌خودی‌خود خوب بشوند و پیش بروند؛ نه، این برنامه‌ریزی می‌خواهد. حالا مسئله نظارت و رصد و این چیزها را عرض خواهیم کرد؛ نمی‌شود مسئولان کشور مسئولیتی احساس نکنند در زمینه هدایت فرهنگی جامعه. ... دولت و

مسئولان موظفند که توجه کنند به جریان عمومی فرهنگ جامعه؛ ببینند کجا داریم می‌رویم، چه دارد اتفاق می‌افتد، چه چیزی در انتظار ما است؛ اگر چنانچه مزاحماتی وجود دارد، آنها را برطرف کنند؛ جلوی موانع را، عناصر مخرب را، عناصر مفسد را بگیرند. ما اگر چنانچه به یک باغبان و بوستان‌بان ماهر و زبده می‌گوییم که علف‌هرزه‌های این باغ را جمع کن، معنای آن این نیست که از رشد گل‌های این باغ می‌خواهیم جلوگیری کنیم یا به آنها دستور بدهیم؛ نه، شما اجازه بدهید گل‌های معطر و خوشبو طبق طبیعت خودشان، طبق استعداد خودشان، از آب و از هوا استفاده کنند، از نور خورشید استفاده کنند، رشد کنند؛ اما در کنار آنها علف‌هرزه‌ها را هم اجازه ندهید که رشد کنند؛ اگر این بود، مانع رشد آنها می‌شود. اینکه ما گاهی با بعضی از پدیده‌های فرهنگی به جد مخالفت می‌کنیم و انتظار می‌بریم از مسئولان کشور - چه مسئولان فرهنگی، چه غیر فرهنگی - و از این شورا که جلوی آن را بگیرند، به‌خاطر این است؛ یعنی معارضه با مزاحمات فرهنگی هیچ منافاتی ندارد با رشد دادن و آزاد گذاشتن و پرورش دادن مطلوبات فرهنگی؛ این نکته بسیار مهمی است» (۱۳۹۲/۰۹/۱۹).

۴-۲. چهارچوب نظری پژوهش

مبانی فلسفی و نظری، زیربنا و اساس هر دیدگاه و نظریه است و تفاوت در این مبانی است که منجر به ایجاد تفاوت در فهم و ارائه تعریف‌های متعدد و متفاوت می‌گردد از این‌رو لازم است مبانی فلسفی و نظری مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی) مستند بر بیانات معظم له مورد توجه قرار گیرد.

۴-۲-۱. مبانی هستی‌شناسی

الف) خدامحوری:

«توحید یعنی اعتقاد به اینکه این ترکیب پیچیده بسیار عجیب و شگفت‌آور و قانونمند کائنات و عالم آفرینش، از کهکشان‌ها و سحابی‌ها و حفره‌های عظیم آسمانی و کرات بی‌شمار و میلیون‌ها منظومه شمسی بگیری تا سلول کوچک جزء فلان پیکر، فلان جسم و ترکیب ریز شیمیایی که آن قدر نظم در این ترکیب عظیم متنوع و پیچیده وجود دارد که هزاران قانون از آن استنباط کرده‌اند؛ چون وقتی نظم غیرقابل تخلف شد، از آن قوانین تکوینی و بی‌تخلف استفاده می‌شود، ساخته و

پرداخته یک فکر و اندیشه و تدبیر و قدرت است و تصادفاً به وجود نیامده است» (۱۳۷۹/۹/۱۲).

ب) هستی اعم از دنیا و آخرت، اعم از غیب و شهود:

«حد فاصل ادیان الهی و خیل عظیم مؤمنان با بقیه مردم و انسان‌ها، از زمان حضرت آدم تا امروز که هریک از این‌ها عالمی بودند، عبارت است از ایمان به غیب یعنی ماورای دنیای احساسات ما و معادلات و محاسبات بشری مبتنی بر حواس، حد فاصل و نقطه اصلی اینجاست» (۱۳۶۹/۶/۲۹).

پ) هدفمندی و غایت‌مندی هستی:

«قضیه معاد، قضیه محاسبه، قضیه تمام نشدن قضایا با زوال جسم - با مرگ - است؛ این خیلی مسئله مهمی است؛ اینکه حساب و کتابی در کار است؛ «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ». ملتی که این اعتقاد را داشته باشد و در برنامه عملی‌اش این معنا باشد که «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ. وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ» در زندگی‌اش تحول اساسی به وجود خواهد آمد. اعتقاد به امتداد نتایج عمل، ایشار و جهاد را معنا می‌بخشد و منطقی می‌کند» (۱۳۸۹/۹/۱۰).

ت) حاکمیت سنن الهی:

«من همین جا تأکید کنم: یکی از خطاهای محاسباتی این است که انسان در چهارچوب عوامل محسوس و صرفاً مادی محدود بماند؛ یعنی عوامل معنوی را، سنن‌های الهی را، سنن‌هایی که خدا از آنها خبر داده است، آن چیزهایی را که با چشم دیده نمی‌شود، ندیده بگیرد؛ این یکی از خطاهای بزرگ محاسباتی است» (۱۳۹۳/۴/۱۶).

۴-۲-۲. مبانی معرفت‌شناسی

از منظر مقام معظم رهبری (حفظه الله تعالی) مهم‌ترین منابع شناخت را می‌توان وحی (کتاب و سنت)، عقل و حس و تجربه دانست که ضمن پرهیز از انحصارگرایی معرفت‌شناسی بر تکرر منابع معرفتی تأکید می‌گردد (جهان‌بین، ۱۳۹۷، ص. ۱۰۹)؛ البته در بهره‌گیری از منابع معرفتی اهمیت و جایگاه وحی ممتاز و ویژه است.

۴-۲-۳. مبانی روش‌شناسی

الف) فقاقت اصولی و جواهری مبتنی بر اجتهاد:

«ما دو فقه، یکی سنتی و دیگری پویا نداریم. فقه پویا همان فقه سنتی ماست. پویاست، یعنی علاج‌کننده مشکلات انسان و پاسخگوی حوادث واقعه است؛ و سنتی است یعنی دارای شیوه و متدی است که بر طبق آن «اجتهاد» انجام می‌گیرد و این شیوه قرن‌ها معمول بوده و کارایی خود را نشان داده است» (۱۳۶۸/۴/۲۰).

۴-۲-۴. مبانی انسان‌شناسی

الف) انسان فطرت‌مند:

«از اول تا امروز بشر به دنبال امنیت و آرامش بوده است، به دنبال عدالت بوده است، به دنبال اخلاق نیک بوده است، به دنبال ارتباط مستحکم با مبدأ آفرینش بوده است. اینها خواسته‌های اصلی بشریت است که از فطرت انسان برمی‌خیزد» (۱۳۹۰/۱۱/۲۱).

«اینکه ما به تبع قرآن و با تعلیم قرآن می‌گوئیم اسلام دین فطرت است، یعنی این. آن راهی را که اسلام در مقابل بشر می‌گذارد، راه فطرت است؛ راه برآوردن نیازهای فطری انسان است» (۱۳۸۹/۴/۱۹).

ب) انسان آزاد و مختار:

«حداکثر این است که منشأ و فلسفه آزادی یک حق انسانی است. اسلام بالاتر از این گفته است. اسلام همان‌طور که در آن حدیث ملاحظه کردید آزادی را امر فطری انسان می‌داند. بله، یک حق است، اما حقی برتر از سایر حقوق؛ مثل حق حیات، حق زندگی کردن. همچنان که حق زندگی کردن را نمی‌شود در ردیف حق مسکن و حق انتخاب و... گذاشت برتر از این حرف‌هاست، زمینه همه این‌هاست آزادی هم همین‌طور است. این نظر اسلام است» (۱۳۷۷/۶/۱۲).

پ) انسان‌محوری آفرینش:

«البته انسان‌محوری در بینش اسلامی به کلی با اومانیسیم اروپای قرون هجده و نوزده متفاوت است. آن یک چیز دیگر است، این یک چیز دیگر است. آن هم اسمش انسان‌محوری است؛ اما این‌ها فقط در اسم شبیه همدند. انسان‌محوری اسلام اساساً اومانیسیم اروپایی نیست؛ یک چیز دیگر است. «أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ». کسی که قرآن و نهج‌البلاغه و آثار دینی را نگاه کند این

تلقی را به‌خوبی پیدا می‌کند که از نظر اسلام تمام این چرخ و فلک‌آفرینش بر محور وجود انسان می‌چرخد» (۱۳۷۹/۹/۱۲).

ت) انسان دارای کرامت ذاتی:

«وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ». این «کَرَّمْنَا بنی آدم» بنی‌آدم را تکریم کردیم تکریمی است که هم شامل مرحله تشریع و هم شامل مرحله تکوین است؛ تکریم تکوینی و تکریم تشریعی با آن چیزهایی که در حکومت اسلامی و در نظام اسلامی برای انسان معین شده یعنی پایه‌ها کاملاً پایه‌های انسانی است» (۱۳۷۹/۹/۱۲).

ث) انسان دارای استعداد و قابلیت:

«استعداد بی‌پایان انسان در دارا بودن تمام چیزهایی که برای تعالی کامل انسان لازم است. انسان استعداد دارد که تا آخرین نقطه تعالی حیاتِ ممکنات بالا برود؛ اما بقیه موجودات این امکان را ندارند... در بهترین تقویم یعنی در بهترین اندازه‌گیری انسان را آفریده‌ایم؛ یعنی آن اندازه‌گیری‌ای است که رشد او دیگر نهایت و اندازه‌ای ندارد؛ تا آنجایی می‌رود که در عالم وجود، سقفی بالاتر از آن نیست؛ یعنی می‌تواند از فرشتگان و از موجودات عالی و از همه این‌ها بالاتر برود. اگر بشر بخواهد این سیر را داشته باشد، جز با استفاده از امکانات عالم ماده ممکن نیست. این هم جزو مسلمات است» (۱۳۷۹/۹/۱۲).

۴-۲-۵. مبانی جامعه‌شناسی

الف) نفی تضاد و دیالکتیک:

«برخلاف نگاه چپ و مارکسیستی که همه چیز را بر اساس تضاد می‌داندست - که بحمدالله از صفحه تفکرات فلسفی دنیا محو شد - نظر اسلام نظر التیام است؛ نظر همکاری است. دو عنصر به جای اینکه با هم ضد باشند تا تولید یک موجود سومی را بکنند، با هم التیام پیدا می‌کنند تا موجود سومی به‌وجود بیاید. این نگاه اسلام است؛ نگاه طبیعت، نگاه سنت الهی و قوانین آفرینش. در همه قضایای عالم همین‌جور است؛ از قضایای طبیعی، تا قضایای سیاسی، تا قضایای تاریخی، اقتصادی و غیراقتصادی. نظریه اسلام در مقابل نظریه تضاد مارکسیستی، نظریه التیام و ائتلاف و ازدواج و همراهی و همسویی است» (۱۳۸۹/۲/۸).

ب) حاکمیت سنت‌های الهی:

«اکنون همه دنیا ببیند و می‌بیند که ما به‌رغم انف سلطه‌ها زنده‌ایم و زنده خواهیم بود. سنت‌های الهی در تاریخ این را حکم کرده و جز این نخواهد بود و این زنده‌ترین و گویاترین پیام ماست» (۱۳۶۶/۶/۳۱).

پ) تغییر مبتنی بر اراده انسان‌ها:

«إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» تغییرات به‌دست شماست. کلید تحولات اجتماعی و تحولات عظیم در دست شماست؛ مضمون آیه این است. یک جای دیگر در یک دایره محدودتر می‌فرماید: «ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» این آیه پسرفت را می‌گوید. خدای متعال پسرفت را نصیب هیچ کشوری نمی‌کند» (۱۳۸۵/۸/۱۸).

۵. روش پژوهش

این پژوهش از نوع بنیادی با رویکرد توصیفی - تحلیلی است. روش جمع‌آوری داده‌ها اسنادی و کتابخانه‌ای است و تحلیل داده‌های کیفی با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شده است؛ تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است که داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (شیخ‌زاده و دیگران، ۱۳۹۰، ص. ۱۵۳).

در این پژوهش تمام بیانات و پیام‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) از سال ۱۳۶۷ تاکنون با نمونه‌گیری هدفمند با استفاده از عبارات تحول و فرهنگ و مفاهیم مرتبط با آن مورد بررسی و احصاء قرار گرفته و نتایج به‌دست‌آمده پس از کدگذاری باز، دسته‌بندی و نتیجه از آن استخراج شده است. روایی این پژوهش از نوع صوری بوده و پایایی آن با روش هولستی سنجیده شده است.

۶. یافته‌های پژوهش

سؤال اول: مفهوم تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی) چیست؟

پاسخ به سؤال اول: همان‌طور که جدول ۲ نشان می‌دهد از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی) معنای اساسی تحول حرکت نوبه‌نوی محتوایی و حرکت به‌سمت بهتر شدن است و نباید تحول را با رهاکردن، آوارشی، ساختار شکنی و رکود اشتباه گرفته شود. بنیادی‌ترین شکل آن انقلاب است و در میان انقلاب‌های جهان، انقلاب اسلامی بزرگ‌ترین تحول و تغییر قدرت در طول تاریخ ما بوده است؛ اما این تحول ویژگی‌هایی دارد که عبارت‌اند از: کار خداست، امری زمانبر است، سنت

لایتغیر الهی است که می‌تواند در جهان تحول ایجاد کند. حتمی است و کسی نمی‌تواند در مقابل آن بایستد و با دو جهت درست و غلط سنت تاریخ است. از منظر ایشان تحول حدیقف ندارد و با افکار جدید تازه می‌شود و همه نهادهای عالم به آن احتیاج دارند و معنای صحیح آن داشتن اصول مشخص بر اساس اسلام و قرآن است.

جدول (۲): مفهوم تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی)

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
۱۳۶۸/۳/۲۳	اگر انقلاب به معنای ایجاد تحول بنیادین است و نوید نجات و سعادت و صلاح برای قشرهای عظیم محروم و مظلوم را می‌دهد و دشمن‌هایی در برابر جهت‌گیری‌های آن به صف‌آرایی برمی‌خیزند، طبیعی است که این کار هنوز جریان دارد و تمام نشده است.	انقلاب به معنای ایجاد تحول بنیادین است.	بنیادی‌ترین شکل تحول
۱۳۶۹/۱/۱	ایجاد تحول کار خداست؛ اما ما موظفیم که برای این تحول در درون و در زندگی خود و در جهان اقدام و تلاش کنیم و همت بگماریم.	ایجاد تحول کار خداست.	ویژگی تحول
۱۳۶۹/۹/۱۹	آیا فرهنگ جامعه بر مبنای تفکر و روحیه انقلاب آن تحول لازم را پیدا کرده است؟ اگر بگوییم بله، چنانچه کسی با ژرف‌نگری به مسئله نگاه کند، بعید است که این را از ما قبول نماید. البته خیلی تغییرات ایجاد شده؛ اما نمی‌شود ادعا کرد که تحول کامل فرهنگی انجام شده است. شاید انتظار هم نباشد که در طول ده، دوازده سال تحول کامل فرهنگی انجام شود و مثلاً لازم باشد که در طول سی سال، چهل سال و یا پنجاه سال تحول انجام شود حرفی نیست؛ اما حرکت باید به آن جهت باشد.	تحول کامل فرهنگی در طول ده، دوازده سال انجام نمی‌شود و مثلاً لازم باشد که در طول سی سال، چهل سال و یا پنجاه سال این تحول انجام شود.	ویژگی تحول
۱۳۷۰/۱۲/۱۲	جامعه اسلامی به این است که رفتارهای اسلامی یا به معنای وسیع‌تر احکام اسلامی هم وجود داشته باشد. حکم	در جامعه اسلامی دائماً باید صیورت و تحول وجود داشته باشد تا در این	فایده تحول برای جامعه اسلامی

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	اسلامی فقط بکن و نکن به صورت واجب نیست؛ بلکه بکن‌های مستحب و نکن‌های مکروه هم جزو احکام اسلامی است که شامل رفتارها و خُلقیات و نفسانیات ما می‌شود؛ ما باید به این طرف برویم. در جامعه اسلامی دائماً باید صیورت و تحول وجود داشته باشد تا در این تزریقات بیگانه یا رسوبات گذشته افراد استحاله نشوند.	تزریقات بیگانه یا رسوبات گذشته افراد استحاله نشوند.	
۱۳۷۱/۳/۱۴	امام با ملت‌ها سخن می‌گفتند و معتقد بودند که تحولات بزرگ عالم اگر به دست ملت‌ها انجام گیرد، غیر قابل شکست است و ملت‌ها می‌توانند در دنیا تحول ایجاد کنند و محیط‌های خودشان را عوض نمایند.	ملت‌ها می‌توانند در دنیا تحول ایجاد کنند و محیط‌های خودشان را عوض نمایند.	ویژگی تحول
۱۳۷۹/۲/۲۳	انقلاب یک تحول بنیادین بر اساس یک سلسله ارزش‌هاست و یک حرکت به جلو محسوب می‌شود. آنچه در کشور ما واقع شد، انقلاب اسلامی است که تحول عظیمی در ارکان سیاسی و اقتصادی و فرهنگی جامعه و یک حرکت به جلو و یک اقدام به سمت پیشرفت این کشور و این ملت بود.	انقلاب یک تحول بنیادین بر اساس یک سلسله ارزش‌هاست.	تحول بنیادین انقلاب است
۱۳۸۵/۸/۱۸	حالا تحول یعنی چه؟ تحول چرا؟ مگر بناست تغییر اتفاق بیفتد؟ بله. تحول در جوامع انسانی و برای بشر سنت لایتغیر الهی است. هیچ‌کس نمی‌تواند در مقابل تحول بشری بایستد؛ دیر یا زود، یکی پس از دیگری، تحولات بشری اتفاق می‌افتند. این راز ماندگاری و راز تعالی بشر است. اصلاً خدا بشر را این‌طور قرار داده است که ایستایی در طبیعت انسان نیست. شاید یکی از فرق‌های انسان با بقیه اشیا هم همین باشد. البته در بقیه	تحول در جوامع انسانی و برای بشر سنت لایتغیر الهی است. هیچ‌کس نمی‌تواند در مقابل تحول بشری بایستد؛ دیر یا زود، یکی پس از دیگری، تحولات بشری اتفاق می‌افتند. این راز تعالی بشر است. در بشریت تحول حتمی	ویژگی تحول ویژگی تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	اشیا هم یک نوع تغییرات، تحولات و تبدیل انواع را می گویند که من حالا به آن مسائل کار ندارم؛ نه درست واردیم و نه می توانیم فضاوت کنیم؛ نه به بحث ما ارتباطی دارد؛ اما در بشریت تحول حتمی است. با تحول نبایستی مقابله کرد؛ تحول را نباید انکار کرد و باید به سوی تحول - به همان معنایی که عرض خواهم کرد - به شکل درست حرکت کرد.		
۱۳۸۵/۸/۱۸	تحول سنت الهی است در زندگی بشر. با او سینه به سینه نباید شد؛ از او استقبال باید کرد. باید تحول را مدیریت کرد تا به پیشرفت بینجامد؛ جامعه را پیش ببرد.	تحول در زندگی بشر سنت الهی است	ویژگی تحول
۱۳۸۵/۸/۱۸	در مقابل تحول چه هست؟ رکود. نقطه مقابل تحول رکود است. بعضی این ها را غلط می فهمند و اشتباه معنا می کنند. بعضی رکود را با ثبات اجتماعی اشتباه می کنند. رکود بد است؛ ثبات اجتماعی خوب است. بعضی خیال می کنند که رکود یعنی ثبات اجتماعی. تحول را هم بعضی با آناشسیسم و هرج و مرج و هرچی به هرچی بودن اشتباه می کنند. این اشتباهات موجب شده است که یک عده ای که طرفدار ثبات اجتماعی اند با هر تحولی مخالفت کنند؛ به خیال اینکه این تحول ثبات را به هم می زند. از طرف دیگر، کسانی که خیال می کنند هر تحولی به معنای ساختارشکنی و شالوده شکنی و زیر سؤال بردن همه اصالت هاست، این ها هم برای اینکه تحول ایجاد کنند ثبات اجتماعی را از بین می برند و دچار خطر می کنند. این دو اشتباه، از دو طرف وجود دارد. تحول، یک	رکود. نقطه مقابل تحول رکود است. تحول را بعضی با آناشسیسم و هرج و مرج و هرچی بودن اشتباه می کنند.	معنای مخالف تحول مفاهیم مشابه تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	چیز است، آنارشیسم یک چیز دیگر؛ و هرج و مرج هم یک چیز دیگر است. همچنان که ثبات اجتماعی یک چیز است و رکود اجتماعی و ایستایی اجتماعی هم یک چیز دیگر است؛ این ها را نباید با هم اشتباه کرد. آنچه خوب و درست است، جامعه باثبات اما غیرراکد و دارای تحول است؛ جامعه ای که حتی تحولات صحیح را سریع در خودش به وجود بیاورد.		
۱۳۸۵/۸/۱۸	وظیفه نخبگان فکری و فرهنگی جامعه و حوزه و دانشگاه مدیریت این تحول است. نه باید تحولات را سرکوب کرد، نه باید تسلیم هر تحولی شد. خوب، این تحول برای چیست؟ برای پیشرفت. پیشرفت چیست؟ باید آن را معنا کنیم.	تحول برای پیشرفت است.	اهداف تحول
۱۳۸۵/۸/۱۸	یک؛ با تحول نباید سینه به سینه شد. دو؛ از تحول باید استقبال کرد. سه؛ نه فقط با تحول نباید دشمنی کرد که باید از آن استقبال کرد. چهار؛ تحول را باید مدیریت کرد؛ در تحول، دگرگونی به سمت پیشرفت و تعالی را باید در نظر گرفت. تحولی که موجب پسرفت بشود، تحول بدی است. پنج؛ تحول را با آنارشیسم و ساختارشکنی و هرج و مرج نباید اشتباه گرفت. و بالاخره پایه تحول را بایستی غیر از آن چیزی که امروز معیارهای پیشرفت در دنیا محسوب می شود - که اغلبش را شمردیم - دانست؛ و معیارهای ویژه جمهوری اسلامی و حرف نو اسلام در زمینه های اخلاق، معنویت، معرفت الهی، انسان دوستی و ارتباطات و عواطف بشری را در نظر گرفت و این ها را هم بایستی جزو معیارهای پیشرفت دانست.	تحول را با آنارشیسم و ساختارشکنی و هرج و مرج نباید اشتباه گرفت.	مفاهیم غیرمشابه تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
۱۳۸۶/۹/۸	تحول حتمی است، منتها تحول دو طرف دارد: تحول در جهت صحیح و درست، تحول در جهت باطل و غلط. ما باید مدیریت کنیم که این تحول در جهت درست انجام بگیرد. این وظیفه مؤثرین در حوزه است. مدیران حوزه، فضایی حوزه، صاحب نظران حوزه باید همتشان این باشد. از تحول نباید گریخت.	تحول حتمی است. تحول دو طرف دارد: تحول در جهت صحیح و درست، تحول در جهت باطل و غلط.	ویژگی تحول ویژگی تحول
۱۳۸۶/۲/۲۵	دو گرایش غلط همیشه درباره پیشرفت و تحول منتهی به پیشرفت وجود داشته است. یک گرایش عبارت است از خیانت‌هایی که به نام پیشرفت و تحول انجام گرفته؛ ضربه‌هایی که به نام خدمت و زیر پرچم اصلاحگری بر پیکر ملت ما وارد شده است. از دوران قاجار خیلی از درباریان قاجار و شاهزادگان قاجاری - که هم بی‌سواد بودند، هم دنیاپرست بودند، هم درعین حال با محافل غربی ارتباط داشتند - عامل و وسیله وابستگی نادانسته کشور و فرهنگ ما به غرب شدند و ادعایشان این بود که این، پیشرفت و تحول است!.... از یک طرف هم در نقطه مقابل، کسانی بوده‌اند و هستند که با هر نوع نوآوری و تحولی مخالفت کرده‌اند؛ به اسم اینکه این سابقه ندارد، این را نمی‌شناسیم، این را نمی‌دانیم، به این مشکوکیم. حدیث «شَرُّ الْأُمُور مُحَدَّثَاتُهَا» را بد معنا کرده‌اند. با اینکه نوآوری سنت تاریخ است؛ سنت طبیعت است و بدون نوآوری زندگی بشر معنا پیدا نمی‌کند؛ اما این‌ها مخالفت کردند. این دو گرایش متضاد وجود داشته است.	نوآوری سنت تاریخ است؛ سنت طبیعت است و بدون نوآوری زندگی بشر معنا پیدا نمی‌کند.	ویژگی تحول
۱۳۸۶/۲/۲۵	اما از نظر اسلام پیشرفت این نیست؛ البته	هدف رشد و تعالی انسان	هدف از تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	پیشرفت مادی مطلوب است، اما به عنوان وسیله. هدف رشد و تعالی انسان است. پیشرفت کشور و تحولی که به پیشرفت منتهی می شود باید طوری برنامه ریزی و ترتیب داده شود که انسان بتواند در آن به رشد و تعالی برسد؛ انسان در آن تحقیر نشود. هدف انتفاع انسانیت است، نه طبقه ای از انسان، حتی نه انسان ایرانی. پیشرفتی که ما می خواهیم بر اساس اسلام و با تفکر اسلامی معنا کنیم فقط برای انسان ایرانی سودمند نیست، چه برسد بگوئیم برای طبقه ای خاص. این پیشرفت برای کل بشریت و برای انسانیت است.	است. پیشرفت کشور و تحولی که به پیشرفت منتهی می شود باید طوری برنامه ریزی و ترتیب داده شود که انسان بتواند در آن به رشد و تعالی برسد؛ انسان در آن تحقیر نشود. هدف انتفاع انسانیت است، نه طبقه ای از انسان، حتی نه انسان ایرانی. این پیشرفت برای کل بشریت و برای انسانیت است.	
۱۳۸۶/۹/۸	یک مسئله این است که تحول را مدیریت کنید. ببینید آقایان و خواهران عزیز! تحول اجتناب ناپذیر است. تحول، طبیعت و سنت آفرینش الهی است؛ این را بارها من مطرح کرده ام، گفته ام. تحول رخ خواهد داد. خوب، حالا یک واحدی راه یک موجودی را فرض کنیم که تن به تحول ندهد؛ از یکی از دو حال خارج نیست: یا خواهد مُرد یا منزوی خواهد شد. یا در غوغای اوضاع تحول یافته مجال زندگی پیدا نمی کند، زیر دست و پا له می شود، از بین می رود؛ یا اگر زنده بماند، منزوی خواهد شد.	تحول اجتناب ناپذیر است. تحول، طبیعت و سنت آفرینش الهی است؛ این را خواهد داد.	ویژگی تحول
۱۳۸۶/۹/۸	تحول حتمی است، منتها تحول دو طرف دارد: تحول در جهت صحیح و درست، تحول در جهت باطل و غلط. ما باید مدیریت کنیم که این تحول در جهت درست انجام بگیرد. این وظیفه مؤثرین در حوزه است. مدیران حوزه، فضایی حوزه، صاحب نظران حوزه باید همتشان این	تحول حتمی است. تحول دو طرف دارد: تحول در جهت صحیح و درست، تحول در جهت باطل و غلط.	ویژگی تحول انواع تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	باشد. از تحول نباید گریخت.		
۱۳۸۷/۲/۱۱	انقلاب اسلامی که بزرگ‌ترین تحول و تغییر قدرت در طول تاریخ ما بود و اساس سلطنت و حکومت فردی را به حکومت مردمی تبدیل کرد با نیروی مردم انجام گرفت.	انقلاب اسلامی که بزرگ‌ترین تحول و تغییر قدرت در طول تاریخ ما بود.	انقلاب اسلامی بزرگ‌ترین تحول
۱۳۸۹/۷/۲۹	حالا در زمینه‌های دیگر هم من عرض خواهم کرد آن چیزی که تحول هست، آن چیزی که تحول نیست؛ یا به تعبیر بهتر، آن تحولی که صحیح است، آن تحولی که غلط است. عرض من همیشه این بوده و هست - قبلاً هم در جلسات متعدد با فضایی حوزه این را مطرح کرده‌ایم - که تحول و دگرگونی یک امر قهری است؛ پیش می‌آید. امروز در اطراف مجموعه‌های گوناگون صنفی و ملی و غیره در و دروازه و حصار وجود ندارد؛ منتها این تحول و تغییر را یا مدیریت می‌کنیم، آن را هدایت می‌کنیم یا نه، رها می‌کنیم. اگر رها کردیم، باخت‌هایم، بزرگان حوزه، مراجع تقلید، اندیشمندان، دانشمندان و فضلا باید دامن‌ها را به کمر بزنند، همت کنند، این تحول را برنامه‌ریزی کنند، هدایت کنند، مدیریت کنند. بنابراین معنای اساسی تحول این است: حرکت نوبه‌نوی محتوایی.	تحول دو جهت دارد تحولی که صحیح است و تحولی که غلط است. تحول و دگرگونی یک امر قهری است؛ پیش می‌آید. معنای اساسی تحول این است: حرکت نوبه‌نوی محتوایی.	انواع تحول ویژگی تحول معنای اساسی تحول
۱۳۸۹/۷/۲۹	ممکن است یک معنای غلطی از تحول اراده بشود و فهم بشود که حتماً باید از آن پرهیز کرد. تحول به معنای رهاکردن شیوه‌های سنتی بسیار کارآمد حوزه در تعلیم و تعلم و تبدیل این شیوه‌ها به شیوه‌های رایج دانشگاهی امروز نیست؛ این چنین تحول و تغییر و غلط اندر غلط است؛ این عقب‌گرد است.	تحول به معنای رهاکردن شیوه‌های سنتی بسیار کارآمد حوزه در تعلیم و تبدیل این شیوه‌ها به شیوه‌های رایج دانشگاهی امروز نیست؛ این چنین تحول و تغییر و دگرگونی‌ای غلط اندر غلط است.	مغالطه در معنای تحول

مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	محتوای بیانات	تاریخ
	است؛ این عقبگرد است.		
انقلاب سیاسی و اجتماعی نمونه تحولات بزرگ	تحولات بزرگی در جامعه رخ می‌دهد که نمونه بارزش انقلاب‌های سیاسی و اجتماعی است.	تحولات بزرگی در جامعه رخ می‌دهد که نمونه بارزش انقلاب‌های سیاسی و اجتماعی است. این تحول را کی به وجود می‌آورد؟ یک نسلی به وجود می‌آورد؛ که البته معلول شرایطی است که برای آن نسل پیش آمده؛ اما برای نسل قبل و نسل‌های قبل پیش نیامده بود؛ مثل انقلاب اسلامی. یکی از دو حال پیش خواهد آمد، یا این است که وقتی این تحول به وسیله این نسل به وجود آمد، نسل‌های بعدی این را پی می‌گیرند، دنبال می‌کنند، تکمیل می‌کنند، ادامه می‌دهند. در این صورت، این یک جریان ماندگاری خواهد شد؛ «وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمُكِّثُ فِي الْأَرْضِ» خواهد شد؛ یعنی جایگزین می‌شود، مستقر می‌شود. یا این است که نه، نسل‌های بعد - حالا نسل‌های بعد که می‌گوییم، نه لزوماً نسل سنی؛ یعنی کسانی که از آن گروه اول تحویل می‌گیرند که ممکن است خودشان هم جزو همان نسل سنی آن گروه اول باشند - تحت تأثیر عوامل گوناگون، کار را دنبال نمی‌کنند؛ دچار رکود می‌شوند، دچار انحراف می‌شوند، دچار زاویه می‌شوند. در این صورت، آن تحول فوایدش را برای مردم از دست می‌دهد و خسارت‌هایی که بالاخره در یک تحول پیش می‌آید، برای مردم می‌ماند و جبران هم نمی‌شود.	۱۳۹۰/۵/۱۹
ویژگی تحول	تحول جزو سنت‌های زندگی انسان و تاریخ بشری است.	دستگاه ولایت - که دستگاه عظیم ولایت یعنی در واقع مجموعه آن دستگاه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر که در رأسش	۱۳۹۰/۶/۱۷

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	رهبری قرار دارد؛ اما مجموعه یک مجموعه است - باید بتواند به طور دائم خودش را پیش ببرد، متحول کند؛ چون تحول جزو سنت های زندگی انسان و تاریخ بشری است. ما اگر چنانچه خودمان تحول ایجاد نکنیم و پیش نرویم، تحول بر ما تحمیل خواهد شد. تحول یعنی تکمیل، پیش رفتن به سمت آنچه که درست تر است، آنچه که کامل تر است. یعنی آنچه را که ساختیم، ببینیم نقص هایش کجاست، آن را برطرف کنیم؛ ببینیم کجا کم داریم، آن را اضافه کنیم. این جریان بایستی ادامه پیدا کند.	تحول یعنی تکمیل، پیش رفتن به سمت آنچه که درست تر است، آنچه که کامل تر است. یعنی آنچه را که ساختیم، ببینیم نقص هایش کجاست، آن را برطرف کنیم؛ ببینیم کجا کم داریم، آن را اضافه کنیم.	معنای تحول درست
۱۳۹۴/۶/۲۵	انقلاب یعنی دگرگونی؛ دگرگونی های عمیق در ظرف شش ماه و یک سال و پنج سال به وجود نمی آید؛ علاوه بر اینکه اصلاً دگرگونی و سیوروت - یعنی حالی به حالی شدن، تحول - اصلاً حدّ یقف ندارد؛ هیچ وقت تمام نمی شود؛ انقلاب یعنی این. انقلاب یک امر دائمی است... جمهوری اسلامی باید مظهر انقلاب باشد. یعنی همان حالت تجدیدپذیری، همان حالت تحول دائمی، همان حالت باید در جمهوری اسلامی وجود داشته باشد والا جمهوری اسلامی نیست؛ حکومت اسلامی نیست؛ انقلاب یک امر مستمر است.	تحول - اصلاً حدّ یقف ندارد؛ هیچ وقت تمام نمی شود.	ویژگی تحول
۱۱/۱۹ ۱۳۹۶	بنده بارها گفته ام، تغییر و تحول جزو ذات زندگی انسان است، پس جزو ذات انقلاب هم هست؛ منتها چه جور تغییر و تحولی؟ تغییر و تحولی که اصول و مبانی در آن به طور مستحکم ثابت می ماند. اَلَمْ تَرَ کَیْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا کَلِمَةً طَيِّبَةً کَشَجَرَةً طَيِّبَةً	تغییر و تحول جزو ذات زندگی انسان است	ویژگی تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	أصلها ثابتٌ وَ فرْعُها فی السَّماءِ؛ (۳) اصل ثابت است، ریشه محکم است، پایه‌ها همان پایه‌های اصلی و مستحکم [است]؛ نتایج، ثمرات، حواشی، روزبه‌روز نوشونده و جلوه‌گر در عالم حیات، در محیط زندگی انسان‌ها و جامعه و تقدیم‌کننده و اهداکننده میوه‌های نو و میوه‌های جدید؛ این خصوصیت انقلاب است، انقلاب ما این خصوصیت را داشته.		
۱۳۹۷/۳/۲۰	همه نهادهای عالم احتیاج به تحوّل دارند، چون بشر در حال تحوّل و در حال پیشرفت و در حال حرکت است، بنابراین نهادهای بشری همه بایستی در خودشان قدرت تحوّل دائمی را ایجاد کنند و این یک دغدغه‌ای باشد برای آنها.	همه نهادهای عالم احتیاج به تحوّل دارند، چون بشر در حال تحوّل و در حال پیشرفت و در حال حرکت است.	ویژگی تحول
۱۳۹۷/۴/۶	تحوّل یک کار تقریباً دفعی است که باید اتفاق بیفتد. می‌گویم «تقریباً [دفعی]»، نمی‌گویم «تحقیقاً دفعی»؛ یعنی باید سریع، با شتاب مناسب، یک اتفاقی بیفتد که معلوم بشود تحوّل انجام گرفت و آن شاخص‌ها تحقق پیدا کرد.	تحوّل یک کار تقریباً دفعی است که باید اتفاق بیفتد	ویژگی تحول
۱۳۹۸/۴/۵	معنای تحوّل چیست؟ معنای تحوّل این است که شما یک اصول معین و مشخصی بر اساس اسلام و قرآن و جمهوری اسلامی دارید که بایستی این‌ها را رعایت کنید؛ پایبند به این‌ها و در چهارچوب این‌ها باید حرکت کنید؛ قوه قضائیه است؛ این‌ها که تغییر نمی‌کند؛ این‌ها همان است که از اول بود، حالا هم هست، بعد از این هم خواهد بود؛ تحوّل این است که شما برای پرداختن به این اصول، انجام این مأموریت‌ها، رسیدن به این آرمان‌ها،	معنای تحوّل این است که شما اصول معین و مشخصی بر اساس اسلام و قرآن و جمهوری اسلامی دارید که بایستی این‌ها را رعایت کنید؛ پایبند به این‌ها و در چهارچوب این‌ها باید حرکت کنید که این‌ها مأموریت‌های اساسی است؛ این‌ها که تغییر نمی‌کند؛ و شما برای پرداختن به این اصول، انجام این مأموریت‌ها، رسیدن به	معنای تحول درست و صحیح

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	شیوه‌ها و روش‌های ابتکاری و مؤثر و نو و دارای تأثیر فراوان را ابداع کنید، ایجاد کنید و از این شیوه‌ها استفاده کنید؛ این یک؛ عیوب و خلأها و نقص‌هایی را هم که در گذشته داشته است برطرف کنید؛ معنای تحول این است.	این آرمان‌ها، شیوه‌ها و روش‌های ابتکاری و مؤثر و نو و دارای تأثیر فراوان را ابداع کنید، ایجاد کنید و از این شیوه‌ها استفاده کنید؛ این یک؛ عیوب و خلأها و نقص‌هایی را هم که در گذشته داشته است برطرف کنید.	
۱۳۹۹/۴/۷	البتّه تحول یک چیزی نیست که متوقف بشود؛ تحول طبعاً در هر برهه‌ای از زمان با افکار جدید، با دریافت‌های جدید و ابتکارات تازه مطرح می‌شود و ان شاء الله حرکت تحولی همین‌طور ادامه پیدا خواهد کرد. البتّه قبلاً هم ما این را عرض کرده‌ایم، حالا هم تأکید می‌کنیم که تحول باید بر مبنای اصول و مبانی فکری اسلامی و دینی باشد؛ والا اگر چنانچه تحول مبتنی بر یک مبانی نباشد، تحول نیست، تذبذب و هرج و مرج است. تحول در چهارچوب و قالب یک مبانی متقن و محکمی که از اسلام و از قرآن و مبانی دینی گرفته شده به وجود خواهد آمد. مدیریت هم در تحول لازم است.	تحول یک چیزی نیست که متوقف بشود. تحول طبعاً در هر برهه‌ای از زمان با افکار جدید، با دریافت‌های جدید و ابتکارات تازه مطرح می‌شود.	ویژگی تحول ویژگی تحول
۱۴۰۰/۴/۷	البتّه تحول به معنای درست کلمه، در یک سال و دو سال و مانند این‌ها انجام نمی‌گیرد.	البتّه تحول به معنای درست کلمه، در یک سال و دو سال و مانند این‌ها انجام نمی‌گیرد.	ویژگی تحول
۱۴۰۰/۲/۲۱	مراد از تحول در بیان ما و در منطق ما عبارت است از اینکه ما به سمت تقویت مبانی انقلاب و اصول انقلاب و خطوط اصلی انقلاب حرکت کنیم، منتها با شیوه‌های نو و با نوآوری و ابتکار.	تحول در منطق ما عبارت است از اینکه ما به سمت تقویت مبانی انقلاب و اصول انقلاب و خطوط اصلی انقلاب حرکت کنیم،	اهمیت رویکرد

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	... منطق تحوّل چیست؟ یعنی ما می‌خواهیم تحوّل ایجاد بشود تا بعد به چه وضعیتی برسیم؟ اگر چنانچه این منطق مشخص و روشن و محاسبه‌شده نباشد، کار به بلبشو و هرج و مرج کشیده خواهد شد؛ ... تحوّل بایستی ما را به وضعی بهتر برساند. بعضی در زمینه مسائل تحوّل می‌گویند «تغییر» اما تغییر به کجا مشخص نیست. صرف تغییر یک ارزش محسوب نمی‌شود؛ به سمت بهتر شدن ارزش است، تحوّل به سمت سطح بالا رفتن ارزش است وّالّا مطلق تحوّل نه. پس بنابراین بایستی احسن‌الحال را پیدا کرد. ... خب، پس بنابراین خلاصه بحث ما در باب تحوّل این شد: وّالّا، تحوّل لازم است و نیاز امروز ما است؛ ثانیاً، تحوّل ممکن است؛ ثالثاً، راه ایجاد تحوّل عبارت است از تشکیل یک دولت معتقد به تحوّل و معتقد به عنصر تحوّل‌آفرین، یعنی عنصر جوان نخبه‌ی مؤمن انقلابی؛ یعنی شرطش این است که مؤمن باشد و انقلابی باشد؛ وّالّا اگر جوان بود با همان خصوصیات جرئت و توانایی و ابتکار، لکن ایمان در او وجود نداشت، خب فایده‌ای ندارد؛ آن جوان با همان نیرو، راه غلط را خیلی سریع‌تر و تندتر از پیرها و سالخورده‌ها خواهد رفت؛ اگر با ایمان نباشد فایده‌ای ندارد؛ اگر انقلابی نباشد، کشور را به سمت یک حرکت تحوّل‌ی درست هدایت نخواهد کرد؛ پس بایستی، هم جوان باشد، هم مؤمن باشد، هم انقلابی باشد؛ یعنی این عناصر بایستی در	منتها با شیوه‌های نو و با نوآوری و ابتکار. تحوّل بایستی ما را به وضعی بهتر برساند. بعضی در زمینه مسائل تحوّل می‌گویند «تغییر» اما تغییر به کجا مشخص نیست. صرف تغییر یک ارزش محسوب نمی‌شود؛ به سمت بهتر شدن ارزش است، تحوّل به سمت سطح بالا رفتن ارزش است وّالّا مطلق تحوّل نه.	تحوّل به سمت بهتر شدن

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	مجموعه‌ی دولت جمع باشد.		
۱۴۰۲/۴/۶	تحول را هم معنا کردیم؛ تحول یعنی نقاط مثبت را تقویت کنیم، نقاط منفی را به صفر برسانیم؛ این معنای تحول است. گاهی اوقات به صفر رساندن نقاط منفی مستلزم یک کار مهم تغییر سازمانی است؛ در سازمان باید تغییر داده بشود؛ گاهی در جهت‌گیری‌ها باید تغییر داده بشود؛ موارد معدودی در آدم‌ها باید تغییر داده بشود؛ تحول به این چیزها احتیاج دارد؛ این تحول است.	تحول یعنی نقاط مثبت را تقویت کنیم، نقاط منفی را به صفر برسانیم؛ این معنای تحول است.	اهمیت رویکرد به سمت مثبت در تحول

سؤال دوم: راهبرد مواجهه با تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی) چیست؟

پاسخ به سؤال دوم: همان‌طور که جدول ۳ نشان می‌دهد از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی) در مواجهه با تحول باید از آن استقبال کرد و به شکل درست حرکت کرد و آن را مدیریت کرد. نباید با تحول سینه به سینه شد و با آن مقابله کرده و با آن دشمنی کرد، بلکه نباید نه آن را سرکوب کرد و نه تسلیم آن شد، نباید آن را رها کرد و نباید از آن گریخت.

جدول (۳): راهبرد مواجهه با تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی)

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
۱۳۸۵/۸/۱۸	حالا تحول یعنی چه؟ تحول چرا؟ با تحول نبایستی مقابله کرد؛ مگر بناسات تغییر اتفاق بیفتد؟ بله. تحول در جوامع انسانی و برای بشر سنت لایتغیر الهی است. هیچ‌کس نمی‌تواند درمقابل تحول بشری بایستد؛ امکان ندارد. دیر یا زود، یکی پس از دیگری، تحولات بشری اتفاق می‌افتند. این راز ماندگاری و راز تعالی بشر است. اصلاً خدا بشر را	با تحول نبایستی مقابله کرد؛ تحول را نباید انکار کرد. باید به‌سوی تحول - به همان معنایی که عرض خواهم کرد - به شکل درست حرکت کرد.	نحوه مواجهه با تحول نحوه مواجهه با تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	این‌طور قرار داده است که ایستایی در طبیعت انسان نیست. شاید یکی از فرق‌های انسان با بقیه اشیا هم همین باشد. البته در بقیه اشیا هم یک نوع تغییرات، تحولات و تبدیل انواع را می‌گویند که من حالا به آن مسائل کار ندارم؛ نه درست واردیم و نه می‌توانیم قضاوت کنیم؛ نه به بحث ما ارتباطی دارد؛ اما در بشریت تحول حتمی است. با تحول نیابستی مقابله کرد؛ تحول را نباید انکار کرد و باید به‌سوی تحول - به همان معنایی که عرض خواهیم کرد - به شکل درست حرکت کرد.		
۱۳۸۵/۸/۱۸	تحول سنت الهی است در زندگی بشر. با او سینه به سینه نباید شد؛ از او استقبال باید کرد. باید تحول را مدیریت کرد تا به پیشرفت بینجامد؛ جامعه را پیش ببرد.	تحول در زندگی بشر سنت الهی است. با تحول سینه به سینه نباید شد؛ از تحول استقبال باید کرد. تحول را باید مدیریت کرد تا به پیشرفت بینجامد.	نحوه مواجهه با تحول نحوه مواجهه با تحول
۱۳۸۵/۸/۱۸	در مقابل تحول چه هست؟ رکود. نقطه مقابل تحول رکود است. بعضی این‌ها را غلط می‌فهمند و اشتباه معنا می‌کنند. بعضی رکود را با ثبات اجتماعی اشتباه می‌کنند. رکود بد است؛ ثبات اجتماعی خوب است. بعضی خیال می‌کنند که رکود یعنی ثبات اجتماعی. تحول را هم بعضی با آنارشیزم و هرج‌ومرج و هرچی به هرچی بودن اشتباه می‌کنند. این اشتباهات موجب شده است که یک عده‌ای که طرفدار ثبات اجتماعی‌اند با هر تحولی مخالفت	آنچه خوب و درست است، جامعه باثبات اما غیر راکد و دارای تحول است؛ جامعه‌ای که حتی تحولات صحیح را سریع در خودش به‌وجود بیاورد.	نحوه درست مواجهه با تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	کنند؛ به خیال اینکه این تحول ثبات را به هم می‌زند. از طرف دیگر، کسانی که خیال می‌کنند هر تحولی به معنای ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و زیر سؤال بردن همه اصالت‌هاست، این‌ها هم برای اینکه تحول ایجاد کنند ثبات اجتماعی را از بین می‌برند و دچار خطر می‌کنند. این دو اشتباه، از دو طرف وجود دارد. تحول، یک چیز است، آنارشسیسم یک چیز دیگر؛ و هرج و مرج هم یک چیز دیگر است. همچنان که ثبات اجتماعی یک چیز است و رکود اجتماعی و ایستایی اجتماعی هم یک چیز دیگر است؛ این‌ها را نباید با هم اشتباه کرد. آنچه خوب و درست است، جامعه باثبات اما غیر راکد و دارای تحول است؛ جامعه‌ای که حتی تحولات صحیح را سریع در خودش به وجود بیاورد.		
۱۳۸۵/۸/۱۸	وظیفه نخبگان فکری و فرهنگی جامعه و حوزه و دانشگاه مدیریت این تحول است. نه باید تحولات را سرکوب کرد، نه باید تسلیم هر تحولی شد. سرکوب کرد، نه باید تسلیم هر تحولی شد. خوب، این تحول برای چیست؟ برای پیشرفت. پیشرفت چیست؟ باید آن را معنا کنیم.	نه باید تحولات را سرکوب کرد، نه باید تسلیم هر تحولی شد.	نحوه مواجهه با تحول
۱۳۸۵/۸/۱۸	پس، از تحول نباید گریخت؛ نباید ترسید و نباید آن را با هرج و مرج و آنارشسیسم اشتباه کرد. تحول خوب است و لازم است.	از تحول نباید گریخت؛ نباید ترسید و نباید آن را با هرج و مرج و آنارشسیسم اشتباه کرد. تحول خوب است و لازم است.	نحوه مواجهه با تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
۱۳۸۵/۸/۱۸	یک؛ با تحول نباید سینه به سینه شد. دو؛ از تحول باید استقبال کرد. سه؛ نه فقط با تحول نباید دشمنی کرد که باید از آن استقبال کرد. چهار؛ تحول را باید مدیریت کرد؛ در تحول، دگرگونی به سمت پیشرفت و تعالی را باید در نظر گرفت. تحولی که موجب پسرفت بشود، تحول بدی است. پنج؛ تحول را با آناشیسیم و ساختارشکنی و هرج و مرج نباید اشتباه گرفت. و بالاخره پایه تحول را بایستی غیر از آن چیزی که امروز معیارهای پیشرفت در دنیا محسوب می‌شود - که اغلبش را شمردیم - دانست؛ و معیارهای ویژه جمهوری اسلامی و حرف نو اسلام در زمینه‌های اخلاق، معنویت، معرفت الهی، انسان دوستی و ارتباطات و عواطف بشری را در نظر گرفت و این‌ها را هم بایستی جزو معیارهای پیشرفت دانست.	با تحول نباید سینه‌به‌سینه شد. از تحول باید استقبال کرد. نه فقط با تحول نباید دشمنی کرد که باید از آن استقبال کرد. تحول را باید مدیریت کرد.	نحوه مواجهه با تحول نحوه مواجهه با تحول نحوه مواجهه با تحول نحوه مواجهه با تحول
۱۳۸۵/۸/۱۸	باید راه آزاداندیشی و نوآوری و تحول را باز گذاشت، منتها آن را مدیریت کرد تا به ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و برهم‌زدن پایه‌های هویت ملی نینجامد. این کار مدیریت صحیح لازم دارد. چه کسی باید مدیریت کند؟ نگاه‌ها فوراً می‌رود به سمت دولت و وزارت علوم و ... نه، مدیریتش با نخبگان است؛ با خود شماست؛ با اساتید فعال، دانشجوی فعال و مجموعه‌های فعال دانشجویی.	باید راه تحول را باز گذاشت، منتها آن را مدیریت کرد تا به ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و برهم‌زدن پایه‌های هویت ملی نینجامد. این کار مدیریت صحیح لازم دارد.	نحوه مواجهه با تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
۱۳۸۶/۲/۲۵	گفتم تحول سنت الهی است در زندگی بشر. با او سینه به سینه نباید شد؛ از او استقبال باید کرد. باید تحول را مدیریت کرد تا به پیشرفت بینجامد؛ جامعه را پیش ببرد.	تحول سنت الهی است در زندگی بشر. باید تحول سینه‌به‌سینه نباید تحول را مدیریت کرد تا به پیشرفت بینجامد؛ جامعه را پیش ببرد.	نحوه مواجهه با تحول
۱۳۸۶/۲/۲۵	دو گرایش غلط همیشه درباره پیشرفت و تحول منتهی به پیشرفت وجود داشته است. یک گرایش عبارت است از خیانت‌هایی که به نام پیشرفت و تحول انجام گرفته؛ ضربه‌هایی که به نام خدمت و زیر پرچم اصلاحگری بر پیکر ملت ما وارد شده است. از دوران قاجار خیلی از درباریان قاجار و شاهزادگان قاجاری - که هم بی‌سواد بودند، هم دنیاپرست بودند، هم در عین حال با محافل غربی ارتباط داشتند - عامل و وسیله وابستگی نادانسته کشور و فرهنگ ما به غرب شدند و ادعایشان این بود که این، پیشرفت و تحول است!... از یک طرف هم در نقطه مقابل، کسانی بوده‌اند و هستند که با هر نوع نوآوری و تحولی مخالفت کرده‌اند؛ به اسم اینکه این سابقه ندارد، این را نمی‌شناسیم، این را نمی‌دانیم.	دو گرایش غلط همیشه درباره تحول منتهی به پیشرفت وجود داشته است. یک گرایش عبارت است از خیانت‌هایی که به نام پیشرفت و تحول انجام گرفته؛ از یک طرف هم در نقطه مقابل، کسانی بوده‌اند و هستند که با هر نوع نوآوری و تحولی مخالفت کرده‌اند؛ به اسم اینکه این سابقه ندارد، این را نمی‌شناسیم، این را نمی‌دانیم.	گرایش‌های غلط در مواجهه با تحول
۱۳۸۶/۹/۸	تحول را باید پذیرفت و آن را باید	تحول را باید پذیرفت و آن را	نحوه مواجهه با تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	مدیریت کرد. خیلی باید مراقب بود.	باید مدیریت کرد.	
۱۳۸۶/۹/۸	یک مسئله این است که تحول را مدیریت کنید. ببینید آقایان و خواهران عزیز! تحول اجتناب‌ناپذیر است. تحول، طبیعت و سنت آفرینش الهی است؛ این را بارها من مطرح کرده‌ام، گفته‌ام. تحول رخ خواهد داد. خوب، حالا یک واحدی را، یک موجودی را فرض کنیم که تن به تحول ندهد؛ از یکی از دو حال خارج نیست: یا خواهد مُرد یا منزوی خواهد شد. یا در غوغای اوضاع تحول یافته مجال زندگی پیدا نمی‌کند، زیر دست و پا له می‌شود، از بین می‌رود؛ یا اگر زنده بماند، منزوی خواهد شد.	یک مسئله این است که تحول را مدیریت کنید. حالا یک موجودی را فرض کنیم که تن به تحول ندهد؛ از یکی از دو حال خارج نیست: یا در غوغای اوضاع تحول یافته مجال زندگی پیدا نمی‌کند، زیر دست و پا له می‌شود، از بین می‌رود؛ یا اگر زنده بماند، منزوی خواهد شد.	نحوه مواجهه با تحول راهبردهای غلط مواجهه با تحول
۱۳۸۹/۷/۲۹	حالا در زمینه‌های دیگر هم من عرض خواهم کرد آن چیزی که تحول هست، آن چیزی که تحول نیست؛ یا به تعبیر بهتر، آن تحولی که صحیح است، آن تحولی که غلط است. عرض من همیشه این بوده و هست - قبلاً هم در جلسات متعدد با فضایی حوزه این را مطرح کرده‌ایم - که تحول و دگرگونی یک امر قهری است؛ پیش می‌آید. امروز در اطراف مجموعه‌های گوناگون صنفی و ملی و غیره در و دروازه و حصار وجود ندارد؛ منتها این تحول و تغییر را یا مدیریت می‌کنیم، آن را هدایت می‌کنیم یا نه، رها می‌کنیم. اگر رها کردیم، بخته‌ایم. بزرگان حوزه، مراجع تقلید،	تحول و تغییر را یا مدیریت می‌کنیم، آن را هدایت می‌کنیم یا نه، رها می‌کنیم. اگر رها کردیم، بخته‌ایم. بزرگان حوزه، مراجع تقلید، اندیش‌مندان، دانش‌مندان و فضلا باید دامن‌ها را به کمر بزنند، همت کنند، این تحول را برنامه‌ریزی کنند، هدایت کنند، مدیریت کنند. معنای اساسی تحول این است: حرکت نوبه‌نوی محتوایی.	انواع مواجهه با تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	اندیشمندان، دانشمندان و فضلا باید دامن‌ها را به کمر بزنند، همت کنند، این تحول را برنامه‌ریزی کنند، هدایت کنند، مدیریت کنند. بنابراین معنای اساسی تحول این است: حرکت نویه‌نوی محتوایی.		
۱۳۹۰/۵/۱۹	تحولات بزرگی در جامعه رخ می‌دهد که نمونه بارزش انقلاب‌های سیاسی و اجتماعی است. این تحول را کی به‌وجود می‌آورد؟ یک نسلی به‌وجود می‌آورد؛ که البته معلول شرایطی است که برای آن نسل پیش آمده؛ اما برای نسل قبل و نسل‌های قبل پیش نیامده بود؛ مثل انقلاب اسلامی. یکی از دو حال پیش خواهد آمد، یا این است که وقتی این تحول به‌وسیله این نسل به‌وجود آمد، نسل‌های بعدی این را پی می‌گیرند، دنبال می‌کنند، تکمیل می‌کنند، ادامه می‌دهند. در این صورت، این یک جریان ماندگاری خواهد شد؛ «وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ» خواهد شد؛ یعنی جایگزین می‌شود، مستقر می‌شود. یا این است که نه، نسل‌های بعد - حالا نسل‌های بعد که می‌گوییم، نه لزوماً نسل سنی؛ یعنی کسانی که از آن گروه اول تحویل می‌گیرند که ممکن است خودشان هم جزو همان نسل سنی آن گروه اول باشند - تحت تأثیر عوامل گوناگون، کار را دنبال نمی‌کنند؛ دچار رکود می‌شوند،	برای هر تحول بزرگ یکی از دو حال پیش خواهد آمد، یا این است که وقتی این تحول به‌وسیله این نسل به‌وجود آمد، نسل‌های بعدی این را پی می‌گیرند، دنبال می‌کنند، تکمیل می‌کنند، ادامه می‌دهند. یا این است که نه، کار را دنبال نمی‌کنند؛ دچار رکود می‌شوند، دچار انحراف می‌شوند، دچار زاویه می‌شوند. در این صورت، آن تحول فوئندش را برای مردم از دست می‌دهد و خسارت‌هایی که بالاخره در یک تحول پیش می‌آید، برای مردم می‌ماند و جبران هم نمی‌شود.	انواع برخورد با تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	دچار انحراف می‌شوند، دچار زاویه می‌شوند. در این صورت، آن تحول فوآئدش را برای مردم از دست می‌دهد و خسارت‌هایی که بالاخره در یک تحول پیش می‌آید، برای مردم می‌ماند و جبران هم نمی‌شود.		
۱۳۹۰/۶/۱۷	دستگاه ولایت - که دستگاه عظیم ولایت یعنی در واقع مجموعه آن دستگاه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر که در رأس رهبری قرار دارد؛ اما مجموعه یک مجموعه است - باید بتواند به‌طور دائم خودش را پیش ببرد، متحول کند؛ چون تحول جزو سنت‌های زندگی انسان و تاریخ بشری است. ما اگر چنانچه خودمان تحول ایجاد نکنیم و پیش نرویم، تحول بر ما تحمیل خواهد شد. تحول یعنی تکمیل، پیش رفتن به سمت آنچه که درست‌تر است، آنچه که کامل‌تر است. یعنی آنچه را که ساختیم، ببینیم نقص‌هایش کجاست، آن را برطرف کنیم؛ ببینیم کجا کم داریم، آن را اضافه کنیم. این جریان بایستی ادامه پیدا کند.	ما اگر چنانچه خودمان تحول ایجاد نکنیم و پیش نرویم، تحول بر ما تحمیل خواهد شد.	نحوه صحیح مواجهه با تحول
۱۳۹۷/۳/۲۰	همه نهادهای عالم احتیاج به تحول دارند، چون بشر در حال تحول و در حال پیشرفت و در حال حرکت است؛ بنابراین نهادهای بشری همه بایستی در خودشان قدرت تحول دائمی را ایجاد کنند و این یک دغدغه‌ای باشد برای آنها.	نهادهای بشری بایستی در خودشان قدرت تحول دائمی را ایجاد کنند و این یک دغدغه‌ای باشد برای آنها	نحوه مواجهه با تحول
۱۳۹۹/۴/۷	البته تحول یک چیزی نیست که متوقف بشود؛ تحول طبعاً در هر	مدیریت هم در تحول لازم است.	نحوه مواجهه با تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	برهه‌ای از زمان با افکار جدید، با دریافت‌های جدید و ابتکارات تازه مطرح می‌شود و ان‌شاءالله حرکت تحولی همین‌طور ادامه پیدا خواهد کرد؛ البته قبلاً هم ما این را عرض کرده‌ایم، حالا هم تأکید می‌کنیم که تحول باید بر مبنای اصول و مبانی فکری اسلامی و دینی باشد؛ والا اگر چنانچه تحول مبتنی بر یک مبنایی نباشد، تحول نیست، تذبذب و هرج و مرج است. تحول در چهارچوب و قالب یک مبنای متقن و محکمی که از اسلام و از قرآن و مبانی دینی گرفته شده به‌وجود خواهد آمد. مدیریت هم در تحول لازم است.		
۱۴۰۰/۲/۲۱	... منطق تحول چیست؟ یعنی ما می‌خواهیم تحول ایجاد بشود تا بعد به چه وضعیتی برسیم؟ اگر چنانچه این منطق مشخص و روشن و محاسبه‌شده نباشد، کار به بلبشو و هرج و مرج کشیده خواهد شد؛ ... تحول بایستی ما را به وضع احسن برساند، به وضع بهتر برساند. بعضی در زمینه مسائل تحولی می‌گویند «تغییر» اما تغییر به کجا مشخص نیست. صرف تغییر یک ارزش محسوب نمی‌شود؛ تغییر به سمت بهتر شدن ارزش است، تحول به سمت سطح بالا رفتن ارزش است و آلاً مطلق تحول نه. پس بنابراین بایستی احسن‌الحال را پیدا کرد. خوب، پس بنابراین خلاصه بحث ما در باب تحول این شد: اولاً، تحول	تحول لازم است و نیاز امروز ما است. تحول ممکن است.	نحوه مواجهه با تحول نحوه مواجهه با تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	لازم است و نیاز امروز ما است؛ ثانیاً، تحول ممکن است؛ ثالثاً، راه ایجاد تحول عبارت است از تشکیل یک دولت معتقد به تحول و معتقد به عنصر تحول‌آفرین، یعنی عنصر جوان نخبه مؤمن انقلابی؛ یعنی شرطش این است که مؤمن باشد و انقلابی باشد؛ ولاً اگر جوان بود با همان خصوصیات جرئت و توانایی و ابتکار، لکن ایمان در او وجود نداشت، خب فایده‌ای ندارد؛ آن جوان با همان نیرو، راه غلط را خیلی سریع‌تر و تندتر از پیرها و سالخورده‌ها خواهد رفت؛ اگر با ایمان نباشد فایده‌ای ندارد؛ اگر انقلابی نباشد، کشور را به سمت یک حرکت تحوّل‌ی درست هدایت نخواهد کرد؛ پس بایستی، هم جوان باشد، هم مؤمن باشد، هم انقلابی باشد؛ یعنی این عناصر بایستی در مجموعه‌ی دولت جمع باشد.		

سؤال سوم: الزامات سلبی و ایجابی مواجهه با تحول فرهنگی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی) کدامند؟

پاسخ به سؤال سوم: همان‌طور که جدول ۴ نشان می‌دهد از منظر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله تعالی) در مواجهه با تحول دو دسته الزامات سلبی و ایجابی وجود دارد؛ الزامات ایجابی این مقابله عبارت‌اند از: توضیح پایه‌های تفکر اسلامی و ارکان و خطوط اصلی انقلاب، اعتقاد به اساس ارزش‌ها، حرکت به سمت ارزش‌ها و پیشرفت و تعالی با هدف تقویت مبانی و اصول انقلاب و در نظر داشتن معیارهای اخلاق، معنویت، معرفت الهی، انسان دوستی و عناصر اصلی هویت ملی و دربردارنده همه تحولات. این مسیر باید توسط مرکزی اندیشمند و با نفوذ و با مدیریت نخبگان باشد و لازم است در جهت درست و دائمی و با شتاب مناسب و با هدف تقویت مبانی و

اصول انقلاب انجام شود.

معظم‌له به الزامات سلبی این مواجهه نیز اشاره نموده‌اند از جمله اینکه مواجهه با تحول نباید به معنی ساختارشکنی و شالوده‌شکنی باشد. نباید نگاه طبقه‌ای و حتی ملی داشت بلکه باید کل بشریت در نظر گرفته شود و در این مواجهه نباید شیوه‌های سنتی بسیار کارآمد غافل شد و ارتباط با مردم منقطع شود.

جدول (۴): الزامات سلبی و ایجابی مواجهه با تحول فرهنگی از منظر مقام معظم

رهبری (حفظه‌الله تعالی)

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
۱۳۷۰/۱۲/۱	ما باید پایه‌های تفکر اسلامی و جهان‌بینی اسلامی و مبانی نظام اسلامی و ارکان و خطوط اصلی انقلاب اسلامی یعنی این تحول و از شکلی به شکل دیگر شدن را توضیح بدهیم؛ بعد ارکان نظام جمهوری اسلامی و اقتصاد و سیاست و روابط جمعی و روابط فردی و اخلاق و فرهنگ و جایگاه علم را در آن توضیح بدهیم.	ما باید پایه‌های تفکر اسلامی و جهان‌بینی اسلامی و مبانی نظام اسلامی و ارکان و خطوط اصلی انقلاب اسلامی یعنی این تحول و از شکلی به شکل دیگر شدن را توضیح بدهیم	الزامات ایجابی تحول
۱۳۷۱/۸/۲۴	شرط اساسی برای تحول سالم و تکامل‌بخش در حوزه، نظم و انضباط و برخورداری از مرکزی اندیشمند و بانفوذ و مطاع است. هرج و مرج و پیروی از سلیقه‌های مختلف و گاه متضاد، تنها زیانش محروم ماندن از حرکتی سالم و منطقی و پیش‌رونده نیست؛ بلکه زمینه پیدایش تحول‌های ناسالم و حرکت‌های غیرمنطقی و خسارت‌بار نیز هست.	شرط اساسی برای تحول سالم و تکامل‌بخش، نظم و انضباط و برخورداری از مرکزی اندیشمند و بانفوذ و مطاع است.	الزامات ایجابی تحول
۱۳۷۹/۲/۲۳	اگر کسانی بیایند با عدم اعتقاد به اساس ارزش‌ها دم از تحول بزنند؛ معلوم است که تحول مورد نظر آن‌ها چیست! تحول مورد نظر آن‌ها یعنی تحول نظام اسلامی به نظام غیر	با عدم اعتقاد به اساس ارزش‌ها دم از تحول زدن یعنی تحول نظام اسلامی به غیراسلامی!	الزامات ایجابی تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	اسلامی! تحول مورد نظر آن‌ها یعنی حذف نام اسلام، حذف حقیقت اسلام و حذف فقه اسلامی!		
۱۳۸۰/۸/۲۱	تحول انسان، اساس همه تحولات عالم است.	تحول انسان اساس همه تحولات	الزامات ایجابی تحول
۱۳۸۵/۸/۱۸	در مقابل تحول چه هست؟ رکود. نقطه مقابل تحول رکود است. بعضی این‌ها را غلط می‌فهمند و اشتباه معنا می‌کنند. بعضی رکود را با ثبات اجتماعی اشتباه می‌کنند. رکود بد است؛ ثبات اجتماعی خوب است. بعضی خیال می‌کنند که رکود یعنی ثبات اجتماعی. تحول را هم بعضی با آنارشیزم و هرج و مرج و هرچی به هرچی بودن اشتباه می‌کنند. این اشتباهات موجب شده است که یک عده‌ای که طرفدار ثبات اجتماعی‌اند با هر تحولی مخالفت کنند؛ به خیال اینکه این تحول ثبات را به هم می‌زند. از طرف دیگر، کسانی که خیال می‌کنند هر تحولی به معنای ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و زیر سؤال بردن همه اصالت‌هاست، این‌ها هم برای اینکه تحول ایجاد کنند ثبات اجتماعی را از بین می‌برند و دچار خطر می‌کنند. این دو اشتباه، از دو طرف وجود دارد. تحول، یک چیز است، آنارشیزم یک چیز دیگر؛ و هرج و مرج هم یک چیز دیگر است. همچنان که ثبات اجتماعی یک چیز است و رکود اجتماعی و ایستایی اجتماعی هم یک چیز دیگر است؛ این‌ها را نباید با هم اشتباه کرد. آنچه	کسانی که خیال می‌کنند هر تحولی به معنای ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و زیر سؤال بردن همه اصالت‌هاست، دچار اشتباه هستند. آنچه خوب و درست است، جامعه باثبات اما غیر راکد و دارای تحول است؛ جامعه‌ای که حتی تحولات صحیح را سریع در خودش به وجود بیاورد.	الزامات سلبی تحول الزامات ایجابی تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	خوب و درست است، جامعه باثبات اما غیر راکد و دارای تحول است؛ جامعه‌ای که حتی تحولات صحیح را سریع در خودش به وجود بیاورد.		
۱۳۸۵/۸/۱۸	یک؛ با تحول نباید سینه به سینه شد. دو؛ از تحول باید استقبال کرد. سه؛ نه فقط با تحول نباید دشمنی کرد که باید از آن استقبال کرد. چهار؛ تحول را باید مدیریت کرد؛ در تحول، دگرگونی به سمت پیشرفت و تعالی را باید در نظر گرفت. تحولی که موجب پسرفت بشود، تحول بدی است. پنج؛ تحول را با آنا‌رشیسم و ساختارشکنی و هرج و مرج نباید اشتباه گرفت. و بالاخره پایه تحول را بایستی غیر از آن چیزی که امروز معیارهای پیشرفت در دنیا محسوب می‌شود - که اغلب را شمردیم - دانست؛ و معیارهای ویژه جمهوری اسلامی و حرف نو اسلام در زمینه‌های اخلاق، معنویت، معرفت الهی، انسان دوستی و ارتباطات و عواطف بشری را در نظر گرفت و این‌ها را هم بایستی جزو معیارهای پیشرفت دانست.	در تحول، دگرگونی به سمت پیشرفت و تعالی را باید در نظر گرفت. تحولی که موجب پسرفت بشود، تحول بدی است. پایه تحول را بایستی اخلاق، معنویت، معرفت الهی، انسان دوستی و ارتباطات و عواطف بشری در نظر گرفت و این‌ها را هم بایستی جزو معیارهای پیشرفت دانست.	الزامات ایجابی تحول الزامات ایجابی تحول
۱۳۸۵/۸/۱۸	باید راه آزاداندیشی و نوآوری و تحول را باز گذاشت، منتها آن را مدیریت کرد تا به ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و بر هم زدن پایه‌های هویت ملی نینجامد. این کار مدیریت صحیح لازم دارد. چه کسی باید مدیریت کند؟ نگاه‌ها فوراً می‌رود به سمت دولت و وزارت علوم و ... نه، مدیریتش با نخبگان است؛ با خود شماسست؛ با دانشجوی فعال و مجموعه‌های	باید راه تحول را باز گذاشت، منتها آن را مدیریت کرد تا به ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و بر هم زدن پایه‌های هویت ملی نینجامد. این کار مدیریت صحیح لازم دارد. مدیریتش با نخبگان است؛ با خود شماسست؛ با اساتید فعال، دانشجوی فعال و مجموعه‌های	الزامات سلبی تحول مدیریت تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	اساتید فعال، دانشجوی فعال و مجموعه‌های فعال دانشجویی.	فعال دانشجویی.	
۱۳۸۵/۸/۱۸	اساس تحول باید بر «ملاحظه عناصر اصلی هویت ملی» قرار داده شود که آرمان‌های اساسی و اصولی مهم‌ترین آن‌هاست. من این را عرض می‌کنم که صنعتی شدن، فراصنعتی شدن، پیشرفت علمی، پیشرفت خدماتی و پیشرفت‌های بهداشتی و درمانی باشد؛ اما اساس این‌ها باید حفظ هویت ملی باشد.	اساس تحول باید بر «ملاحظه عناصر اصلی هویت ملی» قرار داده شود که آرمان‌های اساسی و اصولی مهم‌ترین آن‌هاست.	الزامات ایجابی تحول
۱۳۸۵/۸/۱۸	خداپرستی، عشق به معنویت، عاطفه انسانی در هر تحولی و عواطف و محبت در انسان‌ها باید تقویت بشود و در این جهت باید راه برویم. آن تحول اجتماعی یا اقتصادی‌ای که انسان‌ها را نسبت به هم بی‌تفاوت و بی‌محبت می‌کند ممدوح نیست؛ مذموم است.	خداپرستی، عشق به معنویت، عاطفه انسانی در هر تحولی و عواطف و محبت در انسان‌ها باید تقویت بشود و در این جهت باید راه برویم.	الزامات ایجابی تحول
۱۳۸۶/۹/۸	تحول حتمی است، منتها تحول دو طرف دارد: تحول در جهت صحیح و درست، تحول در جهت باطل و غلط. ما باید مدیریت کنیم که این تحول در جهت درست انجام بگیرد. این وظیفه مؤثرین در حوزه است. مدیران حوزه، فضایی حوزه، صاحب‌نظران حوزه باید همتشان این باشد. از تحول نباید گریخت.	ما باید مدیریت کنیم که این تحول در جهت درست انجام بگیرد.	الزامات ایجابی تحول
۱۳۸۶/۲/۲۵	گفتم تحول سنت الهی است در زندگی بشر. با او سینه به سینه نباید شد؛ از او استقبال باید کرد. باید تحول را مدیریت کرد تا به پیشرفت بینجامد؛ جامعه را پیش ببرد.	باید تحول را مدیریت کرد تا به پیشرفت بینجامد؛ جامعه را پیش ببرد.	الزامات ایجابی تحول
۱۳۸۶/۲/۲۵	اما از نظر اسلام پیشرفت این نیست. البته پیشرفت مادی مطلوب است، اما	هدف رشد و تعالی انسان است. پیشرفت کشور و تحولی که به	الزامات ایجابی تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	به عنوان وسیله. هدف رشد و تعالی انسان است. پیشرفت کشور و تحولی که به پیشرفت منتهی می شود باید طوری برنامه ریزی و ترتیب داده شود که انسان بتواند در آن به رشد و تعالی برسد؛ انسان در آن تحقیر نشود. هدف انسان در آن تحقیر نشود. هدف انتفاع انسانیت است، نه طبقه ای از انسان، حتی نه انسان ایرانی. پیشرفتی که ما می خواهیم بر اساس اسلام و با تفکر اسلامی معنا کنیم فقط برای انسان ایرانی سودمند نیست، چه برسد بگوئیم برای طبقه ای خاص. این پیشرفت برای کل بشریت و برای انسانیت است.	پیشرفت منتهی می شود باید طوری برنامه ریزی و ترتیب داده شود که انسان بتواند در آن به رشد و تعالی برسد؛ انسان در آن تحقیر نشود. هدف انتفاع انسانیت است، نه طبقه ای از انسان، حتی نه انسان ایرانی. این پیشرفت برای کل بشریت و برای انسانیت است.	الزامات سلبی تحول
۱۳۸۶/۹/۸	تحول حتمی است، منتها تحول دو طرف دارد: تحول در جهت صحیح و درست، تحول در جهت باطل و غلط. ما باید مدیریت کنیم که این تحول در جهت درست انجام بگیرد. این وظیفه مؤثرین در حوزه است. مدیران حوزه، فضایی حوزه، صاحب نظران حوزه باید همتشان این باشد. از تحول نباید گریخت.	ما باید مدیریت کنیم که این تحول در جهت درست انجام بگیرد.	الزامات ایجابی تحول
۱۳۸۸/۱۲/۶	بهترین شکل ادامه یک نظام اجتماعی این است که در عین ثبات، تحول داشته باشد. رکود بد است و ثبات خوب است. ثبات یعنی استقرار؛ یعنی این چهارچوب، این هندسه، در جای خود محفوظ باشد، مستقر باشد، ریشه دار باشد؛ در عین حال در داخل این چهارچوب، تحولات، مسابقات و رقابت ها وجود داشته باشد. این بهترین شکل است که کشتی نظام در دریاهای طوفانی بتواند بدون دغدغه	بهترین شکل ادامه یک نظام اجتماعی این است که در عین ثبات، تحول داشته باشد. رکود بد است و ثبات خوب است. ثبات یعنی استقرار؛ یعنی این چهارچوب، این هندسه، در جای خود محفوظ باشد، مستقر باشد، ریشه دار باشد؛ در عین حال در داخل این چهارچوب، تحولات، مسابقات و رقابت ها وجود داشته باشد. این بهترین	تبیین مفهوم ثبات اجتماعی در عین حال تحول در درون چهارچوب

مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	محتوای بیانات	تاریخ
	شکل است.	حرکت کند. «وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ»؛ این درباره کشتی نوح است. کشتی حرکت می‌کند، در بین امواج گوناگون هم هست؛ لیکن این امواج سهمگین نمی‌توانند استقرار او را از بین ببرند. این استقرار بایست وجود داشته باشد. البته در درون این استقرار، در درون این چهارچوب، تحول وجود دارد.	
مغالطه در معنای تحول	تحول به معنای رهاکردن شیوه‌های سنتی بسیار کارآمد حوزه در تعلیم و تعلم و تبدیل این شیوه‌ها به شیوه‌های رایج دانشگاهی امروز نیست؛ این چنین تحول و تغییر و دگرگونی‌ای غلط اندر غلط است؛ این عقبگرد است.	ممکن است یک معنای غلطی از تحول اراده بشود و فهم بشود که حتماً باید از آن پرهیز کرد. تحول به معنای رهاکردن شیوه‌های سنتی بسیار کارآمد حوزه در تعلیم و تعلم و تبدیل این شیوه‌ها به شیوه‌های رایج دانشگاهی امروز نیست؛ این چنین تحول و تغییر و دگرگونی‌ای غلط اندر غلط است؛ این عقبگرد است.	۱۳۸۹/۷/۲۹
الزامات سلبی و ایجابی تحول	گسترش یک تحول، وابسته به این است که با مردم چقدر ارتباط داشته باشد. هرچه ارتباط آن تحول با مردم بیشتر باشد، امکان موفقیت او بیشتر است؛ اگر از مردم منقطع شد، دیری نخواهد پایید، کاری نخواهد کرد.	این را باید عرض کنیم؛ در همه تحولات و جنبش‌های گوناگون اجتماعی بزرگ نقش مردم معیار است. یعنی گسترش یک تحول، گسترش یک فکر، گسترش نفوذ یک مصلح اجتماعی وابسته به این است که با مردم چقدر ارتباط داشته باشد. هرچه ارتباط او و آن جریان و آن جنبش و آن تحول با مردم بیشتر باشد، امکان موفقیت او بیشتر است؛ اگر از مردم منقطع شد، دیری نخواهد پایید، کاری نخواهد کرد.	۱۳۹۰/۷/۲۰
الزامات ایجابی تحول	جمهوری اسلامی باید مظهر انقلاب باشد. یعنی همان حالت تجدیدپذیری، همان حالت	انقلاب یعنی دگرگونی؛ دگرگونی‌های عمیق در ظرف شش ماه و یک سال و پنج سال به وجود نمی‌آید؛ علاوه بر	۱۳۹۴/۶/۲۵

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	اینکه اصلاً دگرگونی و سیورورت - یعنی حالی به حالی شدن، تحول - اصلاً حدّ یقف ندارد؛ هیچ وقت تمام نمی شود؛ انقلاب یعنی این. انقلاب یک امر دائمی است... جمهوری اسلامی باید مظهر انقلاب باشد. یعنی همان حالت تجدیدپذیری، همان حالت تحول دائمی، همان حالت باید در جمهوری اسلامی وجود داشته باشد والا جمهوری اسلامی نیست؛ حکومت اسلامی نیست؛ انقلاب یک امر مستمر است.	تحول دائمی، همان حالت باید در جمهوری اسلامی وجود داشته باشد والا جمهوری اسلامی نیست؛	
۱۳۹۶/۱۱/۱۹	بنده بارها گفته ام، تغییر و تحول جزو ذات زندگی انسان است، پس جزو ذات انقلاب هم هست؛ منتها چه جور تغییر و تحولی؟ تغییر و تحولی که اصول و مبانی در آن به طور مستحکم ثابت می ماند. اصل ثابت است، ریشه محکم است، پایه ها همان پایه های اصلی و مستحکم [است]؛ نتایج، ثمرات، حواشی، روزبه روز نوشونده و جلوه گر در عالم حیات. فِي السَّمَاءِ؛ (۳) اصل ثابت است، ریشه محکم است، پایه ها همان پایه های اصلی و مستحکم [است]؛ نتایج، ثمرات، حواشی، روزبه روز نوشونده و جلوه گر در عالم حیات، در محیط زندگی انسان ها و جامعه و تقدیم کننده و اهداکننده میوه های نو و میوه های جدید؛ این خصوصیت انقلاب است، انقلاب ما این خصوصیت را داشته.	چه جور تغییر و تحولی؟ تغییر و تحولی که اصول و مبانی در آن به طور مستحکم ثابت می ماند. اصل ثابت است، ریشه محکم است، پایه ها همان پایه های اصلی و مستحکم [است]؛ نتایج، ثمرات، حواشی، روزبه روز نوشونده و جلوه گر در عالم حیات.	الزامات ایجابی تحول
۱۳۹۷/۴/۶	تحول یک کار تقریباً دفعی است که باید اتفاق بیفتد. می گویم «تقریباً [دفعی]»، نمی گویم «تحقیقاً دفعی»؛ یعنی باید سریع، با شتاب مناسب، یک	تحول یک کار تقریباً دفعی است نه «تحقیقاً دفعی»؛ یعنی باید سریع، با شتاب مناسب، یک اتفاقی بیفتد که معلوم	الزامات ایجابی تحول

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	اتفاقی بیفتد که معلوم بشود تحوّل انجام گرفت و آن شاخص‌ها تحقق پیدا کرد.	بشود تحوّل انجام گرفت و آن شاخص‌ها تحقق پیدا کرد.	
۱۳۹۸/۴/۵	معنای تحوّل چیست؟ معنای تحوّل این است که شما یک اصول معین و مشخصی بر اساس اسلام و قرآن و جمهوری اسلامی دارید که بایستی این‌ها را رعایت کنید؛ پایبند به این‌ها و در چهارچوب این‌ها باید حرکت کنید که این‌ها مأموریت‌های اساسی قوه قضاییه است؛ این‌ها که تغییر نمی‌کند؛ این‌ها همان است که از اوّل بود، حالا هم هست، بعد از این هم خواهد بود؛ تحوّل این است که شما برای پرداختن به این اصول، انجام این مأموریت‌ها، رسیدن به این آرمان‌ها، شیوه‌ها و روش‌های ابتکاری و مؤثر و نو و تأثیر فراوان را ابداع کنید، ایجاد کنید و از این شیوه‌ها استفاده کنید؛ این یک عیوب و خلأها و نقص‌هایی را هم که در گذشته داشته است برطرف کنید؛ معنای تحوّل این است.	معنای تحوّل این است که شما اصول معین و مشخصی بر اساس اسلام و قرآن و جمهوری اسلامی دارید که بایستی این‌ها را رعایت کنید؛ پایبند به این‌ها و در چهارچوب این‌ها باید حرکت کنید که این‌ها مأموریت‌های اساسی است؛ این‌ها که تغییر نمی‌کند؛ این‌ها همان است که از اوّل بود، حالا برای پرداختن به این اصول، انجام این مأموریت‌ها، رسیدن به این آرمان‌ها، شیوه‌ها و روش‌های ابتکاری و مؤثر و نو و تأثیر فراوان را ابداع کنید، ایجاد کنید و از این شیوه‌ها استفاده کنید؛ این یک عیوب و خلأها و نقص‌هایی را هم که در گذشته داشته است برطرف کنید.	الزامات ایجابی تحوّل
۱۳۹۹/۴/۷	البته تحوّل یک چیزی نیست که متوقّف بشود؛ تحوّل طبعاً در هر برهه‌ای از زمان با افکار جدید، با دریافت‌های جدید و ابتکارات تازه مطرح می‌شود و ان شاء الله حرکت تحوّل همین‌طور ادامه پیدا خواهد کرد. البته قبلاً هم ما این را عرض کرده‌ایم، حالا هم تأکید می‌کنیم که تحوّل باید بر مبنای اصول و مبانی فکری اسلامی و دینی باشد؛ و الا اگر چنانچه تحوّل مبتنی بر یک مبنایی	تحوّل باید بر مبنای اصول و مبانی فکری اسلامی و دینی باشد؛ والا اگر چنانچه تحوّل مبتنی بر یک مبنایی نباشد، تحوّل نیست، تذبذب و هرج و مرج است.	الزامات ایجابی و سلبی تحوّل
	تحوّل در چهارچوب و قالب یک مبانی متقن و محکمی که از اسلام و از قرآن و مبانی دینی گرفته شده به وجود خواهد آمد.		الزامات ایجابی تحوّل

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
	نباشد، تحوّل نیست، تذبذب و هرج و مرج است. تحوّل در چهارچوب و قالب یک مبانی متقن و محکمی که از اسلام و از قرآن و مبانی دینی گرفته شده به وجود خواهد آمد. مدیریت هم در تحوّل لازم است.		
۱۴۰۰/۲/۲۱	مراد از تحوّل در بیان ما و در منطق ما عبارت است از اینکه ما به سمت تقویت مبانی انقلاب و اصول انقلاب و خطوط اصلی انقلاب حرکت کنیم، منتها با شیوه‌های نو و با نوآوری و ابتکار. ... منطق تحوّل چیست؟ یعنی ما می‌خواهیم تحوّل ایجاد بشود تا بعد به چه وضعیتی برسیم؟ اگر چنانچه این منطق مشخص و روشن و محاسبه شده نباشد، کار به بلبشو و هرج و مرج کشیده خواهد شد؛ ... تحوّل بایستی ما را به وضع احسن برساند، به وضع بهتر برساند. بعضی در زمینه‌ی مسائل تحوّل می‌گویند «تغییر» اما تغییر به کجا مشخص نیست. صرف تغییر یک ارزش محسوب نمیشود؛ تغییر به سمت بهتر شدن ارزش است، تحوّل به سمت سطح بالا رفتن ارزش است و آلاً مطلق تحوّل نه، پس بنابراین بایستی احسن‌الحال را پیدا کرد. خب، پس بنابراین خلاصه‌ی بحث ما در باب تحوّل این شد: اولاً، تحوّل لازم است و نیاز امروز ما است؛ ثانیاً، تحوّل ممکن است؛ ثالثاً راه ایجاد تحوّل عبارت است از تشکیل یک دولت معتقد به تحوّل و معتقد به	تحوّل در منطق ما عبارت است از اینکه ما به سمت تقویت مبانی انقلاب و اصول انقلاب و خطوط اصلی انقلاب حرکت کنیم، منتها با شیوه‌های نو و با نوآوری و ابتکار. تحوّل لازم است و نیاز امروز ما است. تحوّل ممکن است. راه ایجاد تحوّل عبارت است از تشکیل یک دولت معتقد به تحوّل و معتقد به عنصر تحوّل آفرین، یعنی عنصر جوان نخبه مؤمن انقلابی؛ یعنی شرطش این است که مؤمن باشد و انقلابی باشد.	الزامات ایجاد تحوّل الزامات ایجاد تحوّل

تاریخ	محتوای بیانات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
	عنصر تحوّل آفرین، یعنی عنصر جوان نخبه مؤمن انقلابی؛ یعنی شرطش این است که مؤمن باشد و انقلابی باشد؛ و آلا اگر جوان بود با همان خصوصیات جرئت و توانایی و ابتکار، لکن ایمان در او وجود نداشت، خب فایده‌ای ندارد؛ آن جوان با همان نیرو، راه غلط را خیلی سریع‌تر و تندتر از پیرها و سالخورده‌ها خواهد رفت؛ اگر با ایمان نباشد فایده‌ای ندارد؛ اگر انقلابی نباشد، کشور را به سمت یک حرکت تحوّلی درست هدایت نخواهد کرد؛ پس بایستی، هم جوان باشد، هم مؤمن باشد، هم انقلابی باشد؛ یعنی این عناصر بایستی در مجموعه دولت جمع باشد.		
۱۴۰۳/۴/۱۳	برنامه‌ها نوبه‌نو باید بر حسب نیازهای زمان تجدید بشود؛ این طبیعی است. [وقتی از] به اصطلاح تحوّل اسم می‌آوریم معنایش این نیست که اصول و مبانی عوض بشود. اتفاقاً اصول و مبانی نباید دست بخورد، چون مبانی، مبانی درستی است. آنچه بایستی دست‌کاری بشود، برنامه‌ها است؛	تحوّل معنایش این نیست که اصول و مبانی عوض بشود. اتفاقاً اصول و مبانی نباید دست بخورد، چون مبانی، مبانی درستی است. آنچه بایستی دست‌کاری بشود، برنامه‌ها است.	الزامات ایجابی تحوّل

بیانات شاخص مقام معظم رهبری در خصوص تحول فرهنگی عبارت‌اند از بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های استان سمنان در مورخه ۱۳۸۵/۸/۱۸؛ بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با اساتید دانشگاه‌های استان خراسان، در دانشگاه فردوسی مشهد در مورخه ۱۳۸۶/۲/۲۵؛ بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد در مورخه ۱۳۸۶/۲/۲۵؛ بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار جمعی از اساتید، فضلا، مبلّغان و پژوهشگران حوزه‌های علمیه کشور در مورخه ۱۳۸۶/۹/۸؛ بیانات در دیدار طلاب، فضلا و اساتید

حوزه علمیه قم در مورخه ۱۳۸۹/۷/۲۹؛ سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سی و یکمین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) در مورخه ۱۳۹۹/۳/۱۴.

نتیجه‌گیری

پیروزی انقلاب اسلامی مبتنی بر جهان‌بینی اسلامی ضمن برجسته نمودن مفاهیم دینی و ارزشی بر اهمیت فرهنگ جامعه نیز افزود تا جایی که یکی از مفاهیم مورد توجه رهبران انقلاب اسلامی از ابتدای پیروزی بوده است؛ اما تغییر شرایط اجتماعی و ظهور و توسعه پدیده‌های نوین ارتباطی و ظرفیتی که این پدیده‌ها بر فرهنگ ارزشی جامعه ایرانی داشته‌اند بر ضرورت پرداختن به موضوع نحوه مواجهه با تحول فرهنگی افزوده است که در فرمایشات گوناگون مقام معظم رهبری مورد توجه قرار گرفته است.

در بخش اول پژوهش پیش‌رو به منظور احصاء چیرستی تحولات فرهنگی، مبتنی بر کدگذاری انجام شده و دسته‌بندی بیانات حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خامنه‌ای (حفظه‌الله تعالی) این نتیجه حاصل شده است که از نظر ایشان تحول در حوزه فرهنگ و جامعه به معنای تغییر و از حالی به حالی شدن، در بعضی موارد زیرورو شدن است. تحول در بالاترین حد خود تحول بنیادین است که به آن انقلاب اطلاق می‌گردد. نقطه مقابل تحول، رکود است. رکود را با ثبات اجتماعی و تحول را با هرج و مرج و آشوب نباید اشتباه کرد. تحول در جوامع بشری سنت الهی و یک امری قهری، حتمی و قطعی است که حد یقف ندارد و هیچ‌گاه تمام نمی‌شود، تحول امری لا اقتصایی است یعنی هم تحول صحیح و درست و خوب داریم هم تحول غلط، باطل و بد. شاخص تحول، پیشرفت و تعالی است که خود آن تابع نظام ارزشی مورد پذیرش است و مبدأ تحول ملت‌ها بیش‌وپیش از آنچه که علم و تجربه باشد، فکر و اندیشه است.

نوع مواجهه با پدیده تحول متفاوت است که این تفاوت در چهار گروه موضع انفعالی و انکاری (انکار، ترس، گریختن، تن ندادن به تحول که نتیجه آن مرگ و انزوا است)؛ موضع انفعالی و تسلیمی (رهاکردن حوزه فرهنگ و تسلیم محض مدرنیسم غربی شدن)، موضع فعال و منفی (مقابله، سینه به سینه شدن، مخالفت و دشمنی کردن...) و موضع فعال و مثبت (پذیرفتن و به استقبال رفتن، برنامه‌ریزی و هدایت کردن) قابل دسته‌بندی است که از بین مواضع ذکر شده مقام معظم رهبری قائل به موضع فعال و مثبت در مواجهه با تحول هستند.

برای تحول فرهنگی در جامعه مبانی‌ای وجود دارد که در دو دسته ایجابی و سلبی قابل احصاء هستند؛ مبانی ایجابی تحول عبارت‌اند از: معطوف به هدف (رشد، تعالی و انتفاع انسان (به ماهو انسان)، مبتنی بر اخلاق، معنویت، معرفت الهی، انسان‌دوستی و ارتباطات و عواطف بشری، هم جهت با اهداف و آرمان‌های عالی بشری مانند عدالت، مقوم ثبات اجتماعی و دارای تحول در چهارچوب باشد. باید برنامه‌ریزی شده و بر اساس ایجاد یک الگوی مستقل ایرانی - اسلامی و برخاسته از معنویات و نیاز کشور باشد؛ باید مبتنی بر مبانی و اصول فکری اسلامی و دینی باشد. نیاز به پشتوانه فکری دارد. مبانی سلبی تحول نیز عبارت‌اند از: پرهیز از ساختارشکنی، شالوده‌شکنی، برهم زنده پایه هویت ملی، (با ملاحظه عناصر هویت اسلامی - ایرانی)، مبتنی بر الگوی لیبرالیستی.

از نظر ایشان متولی تحول فرهنگی در جامعه، نخبگان فکری و فرهنگی حوزه و دانشگاه، مرکزی اندیشمند بانفوذ و مطاع و بزرگ‌ترین الگوی تحول، انقلاب اسلامی ایران و بزرگ‌ترین الگوی ایجاد تحول در ایران شخص امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) هستند که در روحیه مردم (خمودگی و تسلیم)، در نگاه مردم به خود و جامعه‌شان، در مطالبات اساسی مردم، در نگاه به دین، در نگاه به آینده، در مبانی معرفتی کاربردی، در نگاه به نسل جوان، در نگاه به قدرت‌های جهانی و ابرقدرت‌ها تحول ایجاد نمودند.

بررسی دقیق و عمیق در اندیشه مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خامنه‌ای (حفظه‌الله‌تعالی) حاکی از آن است که معظم‌له در بین نظریه‌های فرهنگی قائل به اصالت فرهنگ آن هم با خاستگاه دوگانه فرانسوی - انسانی هستند و در حوزه تحول فرهنگی دیدگاه معظم‌له به نظریه رودخانه‌ای تحول فرهنگی قرابت و نزدیکی دارد. ضمن اینکه گفتمان‌های اندیشه ارتجاعی مخالف تحول و نوآوری، اندیشه لیبرالیستی و غربی و نیز اندیشه مارکسیستی و مبتنی بر تضاد به‌عنوان یادگفتمان‌های مغایر با گفتمان ایشان قابل ذکر هستند.

فهرست منابع

- اجلایی، پرویز (۱۳۷۹). سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی در ایران. تهران: آن.
- احمدزاده، احمد؛ موسوی، سیدجعفر و دوستی، مرتضی (۱۳۹۳). شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی استان مازندران. *پژوهش‌های معاصر در مدیریت ورزش*، سال چهارم، (۷)، ۱۵-۲۹.
- الهیاری، حسین (۱۳۹۲). راه‌های تبدیل فرهنگ موجود به فرهنگ مطلوب. *مدیریت در اسلام*، (۱۹ و ۲۰)، ۲۰۷-۲۲۳.
- بایزیدی، رحیم و حسین پناهی، حلیمه (۱۳۹۸). فرهنگ و توسعه: مقایسه شاخص‌های فرهنگی توسعه‌پذیر و ضد توسعه در ژاپن، بریتانیا و ایران. *جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، سال هشتم، (۱)، ۱-۳۰.
- بلارک، اصغر؛ غلامی، حسین و بابایی، محمدعلی (۱۳۹۷). چالش‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی اصلاح و درمان بزهکاران. *آموزه‌های حقوق کیفری (دانشگاه علوم اسلامی رضوی)*، سال دوم، (۱۶)، ۷۱-۸۹.
- پهلوان، چنگیز (۱۳۸۱). توسعه فرهنگی. ترجمه احمد صبوری و شهر آشوب امیرشاهی، تهران: خانه کتاب.
- پیت، ریچارد و هارت ویک، الین ریچارد (۱۳۸۴). *نظریه‌های توسعه*. ترجمه اسماعیل رحمان‌پور؛ مصطفی ازکیا و رضا صفری شالی، تهران: لویه.
- جعفری، طاهره و منصوری، محمدهادی (۱۳۹۷). *درآمدی بر نظریه‌های فرهنگی*. تهران: بهمن برنا.
- جوادی‌نیا، حسن و باقرپور، سعید (۱۳۹۷). چالش‌های اقتصادی و فرهنگی پیش روی انقلاب اسلامی. *تاریخ‌نامه خوارزمی*، سال ششم، (۲۴)، ۵۳-۶۸.
- جوادی‌نیا، حسن و غیاثی، زهرا (۱۳۹۸). چالش‌های پیش روی انقلاب اسلامی با تأکید بر چالش‌های فرهنگی و اقتصادی. *تاریخ‌نامه خوارزمی*، سال ششم، (۲۶)، ۲۳-۳۹.
- جهان‌بین، فرزاد (۱۳۹۷). باغبانی فرهنگ؛ مدیریت فرهنگ در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی). *مطالعات انقلاب اسلامی*، (۵۳)، ۱۰۳-۱۲۶.
- چاوش‌باشی، فرزانه (۱۳۸۸). معرفی الگویی برای مدیریت تحول فرهنگی در ایران. *مدیریت فرهنگی*، (۴)، ۱۲۷-۱۳۹.
- دهشیری، محمدرضا و نجاتی‌آرانی، حمزه (۱۳۹۱). چالش‌های فرهنگی فراوری گفتمان بیداری اسلامی. *مطالعات انقلاب اسلامی*، سال نهم، (۲۸)، ۲۹۹-۳۱۴.

زنگنه، افشین و زنگنه چکنی، رویا (۱۳۹۱). چالش‌های فرهنگی استان سیستان و بلوچستان در ارتباط با دو کشور افغانستان و پاکستان. همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، چالش‌ها و رهیافت‌ها.

سلطانی بابوکانی، شهین و کشتی آرای، نرگس (۱۳۹۹). رابطه بین هویت فرهنگی با کیفیت تدریس اساتید دانشگاه. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال هفدهم، (۳۷)، ۱۲۱-۱۳۳.

سلیم نبی، صادق (۱۳۸۵). چالش‌ها و تهدیدات فرهنگی انقلاب اسلامی. فصلنامه پیام، (۸۱).

سیاهپوش، امیر و آقاپور، علی (۱۳۹۱). فرهنگ در منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی). تهران: مرکز پژوهش‌های فرهنگی اجتماعی صدا.

شاه احمد قاسمی، زهرا سادات؛ گودرزی، اکرم و سلیمانی، فاطمه (۱۳۹۷). فرایند تحول و مدیریت آن در سازمان‌های آموزشی از دیدگاه اسلام. اسلام و مدیریت، سال هفتم، (۱۳)، ۸۵-۱۱۰.

شاهرخی، سیدعلاءالدین (۱۳۸۸). هویت فرهنگی ایرانیان و اسلام در قرون نخستین هجری. تاریخ، سال چهارم، (۱۳)، ۱۰۱-۱۲۰.

شعبانی سارویی، رمضان (۱۳۹۳). طراحی مدل جریان‌شناسی فرهنگی در ایران امروز با تأکید بر هویت فرهنگی. مطالعات ملی، سال پانزدهم، (۳)، ۱۰۷-۱۲۶.

شیخ‌زاده، محمد؛ عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید و فقیهی، ابوالحسن (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی، (۲)۵، ۱۵۱-۱۹۸.

صالحی امیری، سیدرضا و چاوش‌باشی، فرزانه (۱۳۸۸). چالش‌های فرهنگی شهرنشینی در ایران. مدیریت و برنامه‌ریزی شهری، سال دوازدهم، (۳۶)، ۹-۳۶.

صمدیان، زهره و شفیعی فینی، علی (۱۳۹۳). واکاوی مفهوم مهندسی فرهنگی با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری. پژوهش‌های اجتماعی/اسلامی، (۱۰۳)، ۳-۲۳.

عدلی‌پور، صمد؛ قاسمی، وحید و میرمحمدتبار، سیداحمد (۱۳۹۳). تأثیر شبکه اجتماعی فیس‌بوک بر هویت فرهنگی جوانان شهر اصفهان. تحقیقات فرهنگی ایران، (۱)۷، ۱-۲۸.

عمید، حسن (۱۳۷۱). فرهنگ عمید. تهران: مؤسسه امیر کبیر.

عمیدی مظاهری، مریم؛ کرباسی، کرباسی و فیروزه، مصطفی (۱۳۹۰). چالش‌های فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی و تربیتی در دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.

مدیریت اطلاعات سلامت، سال هشتم، (۸)، ۱۱۷۹-۱۱۹۰.

- عیوضی، محمدرحیم (۱۳۹۸). *تحولات فرهنگی و سناریوهای آینده/امنیت ملی جمهوری اسلامی/ایران*. تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- قدیمی، اسماعیل (۱۳۹۰). روابط عمومی و چالش‌های فرهنگی و اخلاقی آن. *ماهنامه/انجمن روابط عمومی ایران*، سال دهم، (۸۰)، ۳۸-۴۳.
- کریمیان، زهرا و احمدوند، علی محمد (۱۳۹۱). جامعه اطلاعاتی هویت فرهنگی و رسالت دانشگاه‌ها. *تحقیقات فرهنگی*، سال پنجم، (۳)، ۴۷-۷۶.
- کوئن، بروس (۱۳۹۴). *درآمدی به جامعه‌شناسی*. تهران: توتیا.
- گرجی بندپی، پریسا (۱۳۹۱). توسعه فرهنگی در برنامه کودک سینما. *علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، سال سوم، (۲)، ۱۳۳-۱۶۵.
- گودرزی، اکرم؛ سلیمانی دره‌باغی، فاطمه و شاه احمد قاسمی، زهراسادات (۱۳۹۷). چیستی و مؤلفه‌های تحول در انسان در سازمان‌های آموزشی بر اساس آموزه‌های اسلامی. *علوم تربیتی/از دیدگاه اسلام*، سال ششم، (۱۰)، ۱۰۱-۱۲۲.
- لطیفی، میثم و عبدالحسین زاده، محمد (۱۳۹۵). الگوی نظام‌مند اصلاح و ارتقای فرهنگ عمومی در کشور بر اساس اندیشه مقام معظم رهبری. *راهبرد اجتماعی فرهنگی*، (۲۰)، ۲۳-۵۴.
- محسنی، علی و جوانمردی، عادل (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری هویت اجتماعی فرهنگی (مورد مطالعه: دانش‌آموزان شهر جوانرود). *تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، سال سوم، (۹)، ۸۳-۹۱.
- محمدپور، احمد و طیبی‌نیا، موسی (۱۳۸۹). عوامل مؤثر بر هویت فرهنگی دانش‌آموزان اسدآباد. *پژوهش جوانان فرهنگ و جامعه*، سال پنجم، (۵)، ۵۳-۷۴.
- محمدحسین‌پور، رسول (۱۳۹۸). هوش فرهنگی، هویت فرهنگی و استفاده عناوین خطابی انگلیسی توسط فراگیران ایرانی زبان انگلیسی. *پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبان خارجی*، سال نهم، (۲)، ۵۸۵-۶۰۷.
- مشکواتی، مریم و میرشکاری، طیبه (۱۳۹۷). واکاوی مدیریت فرهنگی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی). *رهیافت فرهنگ دینی*، (۴)، ۸۵-۹۶.
- مصطفوی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۹). روش‌شناسی تحول فرهنگی از دیدگاه امام خمینی. *مهندسی فرهنگی*، (۴۱ و ۴۲)، ۱۶-۲۷.
- معین، محمد (۱۳۷۱). *فرهنگ فارسی*. جلد ۱، تهران: مؤسسه امیرکبیر.
- نورائی، مهرداد (۱۳۸۸). تغییر و تحول فرهنگی و هویت اجتماعی. *نشر دانش*، (۱۲۰)، ۱۴-۱۵.

References

- Adlipour, Samad; Ghasemi, Vahid & Mirmohammad Tabar, Seyed Ahmad (2014). The impact of Facebook social network on the cultural identity of Isfahan youth, *Iranian Cultural Research*, 7(1), 1-28. (In Persian)
- Ahmadzadeh, Ahmad; Mousavi, Seyed Jafar & Dosti, Morteza (2014). Identifying the Cultural Opportunities and Challenges of Mazandaran Province, *Contemporary Research in Sports Management*, 4(7), 15-29. (In Persian)
- Ajlali, Parviz (1990). *Cultural Policy and Planning in Iran*. Tehran: Ann.
- Al-Hayaari, Hossein (2013). Ways to transform existing culture into desired culture, *Management in Islam*, (19 and 20), 207-223. (In Persian)
- Amid, Hassan (1992). *Amid Culture*, Tehran: Amir Kabir Institute. (In Persian)
- Amidi Mazaheri, Maryam; Karbasi, Karbasi & Firoozeh, Mustafa (2011). Challenges of cultural, social and educational activities in Isfahan University of Medical Sciences, *Health Information Management*, Year 8, (8), 1179-1190.
- Bayazidi, Rahim and Hossein Panahi, Halimeh (2019). Culture and Development: Comparing Pro-Development and Anti-Development Cultural Indicators in Japan, Britain and Iran, *Economic Sociology and Development*, Year 8, (1), 1-30.
- Blark, Asghar; Gholami, Hossein & Babaei, Mohammad Ali (2018). Cultural, Social and Economic Challenges of Reforming and Treating Delinquents, *Criminal Law Teachings (Razavi University of Islamic Sciences)*, 2(16), 71-89. (In Persian)
- Chavashbashi, Farzaneh (2009). Introducing a model for managing cultural change in Iran, *Cultural Management*, (4), 127-139. (In Persian)
- Cohen, Bruce (2015). *An Introduction to Sociology*, Tehran: Totia. (In Persian)
- Dehshiri, Mohammad Reza & Nejati-Arani, Hamzeh (2012). Cultural Challenges Facing the Islamic Awakening Discourse, *Islamic Revolution Studies*, Year 9, (28), 314-299. (In Persian)
- Eyvazi, Mohammad Rahim (2019). *Cultural Developments and Future Scenarios of National Security of the Islamic Republic of Iran*, Tehran: University and Higher Institute of National Defense and Strategic Research. (In Persian)
- Ghadimi, Esmaeil (2011). Public Relations and Its Cultural and Ethical Challenges, *Monthly Journal of the Iranian Public Relations Association*, Year 10, (80), 43-38. (In Persian)
- Goodarzi, Akram and Soleimani Darehbaghi, Fatemeh and Shah Ahmad Ghasemi, Zohra Sadat (2018). The nature and components of human development in educational organizations based on Islamic teachings, *Educational Sciences from the Islamic Perspective*, Year 6, (10), 101-122. (In Persian)

- Gorji Bandpi, Parisa (2012). Cultural Development in the Cinema Children's Program, Humanities and Cultural Studies, Year 3, (2), 133-165. (In Persian)
- Jafari, Tahereh & Mansouri, Mohammad Hadi (2018). An Introduction to Cultural Theories, Tehran: Bahman Borna. (In Persian)
- Jahanbin, Farzad (2018). Gardening of Culture; Cultural Management in the Thought of His Eminence Ayatollah Khamenei (Supreme Leader), Islamic Revolution Studies, (53), 103-126. (In Persian)
- Javadiniya, Hassan & Ghiyashi, Zahra (2019). Challenges facing the Islamic Revolution with an emphasis on cultural and economic challenges, Kharazmi History, Year 6, (26), 23-39. (In Persian)
- Javadiniyya, Hassan & Bagherpour, Saeed (2018). Economic and Cultural Challenges Facing the Islamic Revolution, Kharazmi History, 6(24), 53-68. (In Persian)
- Karimian, Zahra & Ahmadvand, Ali Mohammad (2012). Information Society, Cultural Identity and the Mission of Universities, Cultural Research, Year 5, (3), 47-76. (In Persian)
- Latifi, Meysam, Abdolhosseinzadeh, Mohammad (2016). A systematic model for reforming and promoting public culture in the country based on the thoughts of the Supreme Leader, Socio-Cultural Strategy, (20), 23-54. (In Persian)
- Meshkati, Maryam & Mirshekari, Tayyebah (2018). Analysis of Cultural Management from the Perspective of the Supreme Leader (Madzale-ol-Aali), Religious Culture Approach, No. 4, 85-96. (In Persian)
- Moein, Mohammad (1992). Persian Language, (1), Tehran: Amir Kabir Institute. (In Persian)
- Mohammadhosseinpour, Rasoul (2019). Cultural intelligence, cultural identity and the use of English address titles by Iranian-speaking learners of English, Linguistic Research in Foreign Languages, Year 9, (2), 585-607. (In Persian)
- Mohammadpour, Ahmad & Tayebini, Musa (2010). Factors affecting the cultural identity of Asadabad students, Youth Culture and Society Research, Year 5, (5), 53-74. (In Persian)
- Mohseni, Ali & Javanmardi, Adel (2011). Investigating factors affecting the formation of socio-cultural identity (case study: students of Javanroud city), Political and International Research, Year 3, (9), 83-91. (In Persian)
- Mostafavi, Seyyed Mohammad Hossein (2010). Methodology of Cultural Transformation from the Perspective of Imam Khomeini, Cultural Engineering, (41 and 42), 16-27. (In Persian)
- Nouraei, Mehrdad (2009). Cultural Change and Social Identity, Danesh Publishing, (120), 14-15. (In Persian)
- Pahlavan, Changiz (2002). Cultural Development, translated by Ahmad Sabouri and Shahr-e-Ashob Amirshahi, Tehran: Khaneh-e-Ketab. (In Persian)

- Pitt, Richard & Hartwick, Elaine Richard (2005). Development Theories. Translated by Esmaeil Rahmanpour, Mostafa Azkia and Reza Safari Shali, Tehran: Loye.
- Salehi Amiri, Seyed Reza & Chavashbashi, Farzaneh (2009). Cultural challenges of urbanization in Iran, Urban Management and Planning, Year 12, (36), 36-9. (In Persian)
- Salim Nabi, Sadegh (2006). Cultural challenges and threats of the Islamic Revolution, Payam Quarterly, (81). (In Persian)
- Samadian, Zohreh & Shafiei Fini, Ali (2014). Analyzing the concept of cultural engineering with emphasis on the Supreme Leader's perspective, Islamic Social Research, (103), 3-23. (In Persian)
- Shabani Saroi, Ramadan (2014). Designing a Model of Cultural Flow in Today's Iran with an Emphasis on Cultural Identity, National Studies, Year 15, (3), 107-126. (In Persian)
- Shah Ahmad Ghasemi, Zahra Sadat; Goodarzi, Akram & Soleimani, Fatemeh (2018). The Process of Transformation and Its Management in Educational Organizations from the Perspective of Islam, Islam and Management, Year 7, (13), 85-110. (In Persian)
- Shahrokhi, Seyyed Alaeddin (2009). Iranian Cultural Identity and Islam in the First Centuries of the Hijri, History, Year 4, (13), 101-120. (In Persian)
- Sheikhzadeh, Mohammad, Abedi Jafari, Hassan & Taslimi, Mohammad Saeed and Faghihi, Abolhasan (2011). Theme and theme network analysis: A simple and efficient method for explaining patterns in qualitative data, Strategic Management Thought, 5(2), 151-198. (In Persian)
- Siahpoosh, Amir & Aghapour, Ali (2012). Culture in the Perspective of the Supreme Leader (Mazdala-e-Ali), Tehran: Sadra Center for Social and Cultural Research. (In Persian)
- Soltani Babukani, Shahin & Kashtari, Narges (2019). The relationship between cultural identity and the quality of teaching of university professors, Research in Curriculum Planning, Year 17, (37), 121-133. (In Persian)
- Zanganeh, Afshin & Zanganeh Chekni, Roya (2012). Cultural Challenges of Sistan and Baluchestan Province in Relation to the Two Countries of Afghanistan and Pakistan, National Conference on Border Cities and Security, Challenges and Approaches. (In Persian)